

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Кафедра загальної та клінічної психології

ПСИХОЛОГІЯ ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ

(методичні рекомендації до проведення практичних та лабораторних занять)

Луцьк – 2022

УДК [159.922.(075.8)]

ББК 88.5я73-9

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 9 від 18 травня 2022 року)*

Рецензенти:

Кульчицька А.В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Остайковський О. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології ВППО

Мудрик А. Б.

Психологія залежної поведінки (методичні рекомендації до проведення практичних та лабораторних занять) / Алла Богданівна Мудрик. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2022. – 49 с.

М 89 Навчально-методичні матеріали до курсу побудовані з урахуванням того, що частина матеріалу з курсу вивчається студентами самостійно. За умов, що на лекції відведена незначна кількість годин, то цей вид навчальної діяльності передбачає ознайомлення студентів лише із основними категоріями і поняттями, методами та психологічними теоріями предмета.

Виходячи з цього, в навчально-методичному виданні пропонується, завдання для самостійної роботи студентів, перелік питань для підготовки до практичних занять, перелік питань та завдань для підготовки до лабораторних занять, перелік питань підготовки до заліку, перелік літературних джерел, рекомендованих для опрацювання.

Рекомендовано для підготовки магістра, галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 – психологія, за освітньою-професійною програмою Клінічна психологія.

УДК [159.922.(075.8)]

ББК 88.5я73-9

М-89

© Мудрик А.Б., 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Анотація курсу.....	4
Змістовий модуль 1	
Теоретико-методологічні основи психології залежної поведінки.....	5
Змістовий модуль 2	
Хімічні та біохімічні адикції.....	24
Змістовий модуль 3	
Нехімічні адикції.....	35
Орієнтовний перелік питань підготовки до заліку.....	40
Рекомендована література.....	43

ВСТУП

Рекомендовано для підготовки магістра, галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 – психологія, за освітньою-професійною програмою Клінічна психологія.

АНОТАЦІЯ КУРСУ

Залежна (або адиктивна) поведінка є спробою втечі від реальності за допомогою зміни свого психічного стану, що забезпечує ілюзію безпеки та емоційного комфорту.

Залежність є формою рабства, яка обмежує особистісні можливості. Будь-яка залежність є перешкодою на шляху до самореалізації.

Сучасний реєстр поведінкових залежностей нараховує близько тисячі різних адиктивних «агентів» (адиктогенів), що спонукують до формування хвороб залежності.

Залежності в патологічній формі прояву стають дедалі частішим явищем, а це означає, що з'являється більша кількість людей, яка потребує психологічної допомоги. Тому одними з найбільш важливих завдань сьогодення є набуття знань з «Психології залежності», використання їх на практиці з метою збереження психологічного здоров'я людини, профілактики залежностей та формування гармонійно розвиненої особистості.

Курс «Психологія залежної поведінки» надає студентам можливість отримати комплекс теоретичних та практичних знань та оволодіти практичними навичками діагностики, профілактики, корекції, реабілітації психологічних залежностей.

Для вивчення дисципліни, студенти мають володіти знаннями з курсів «Загальна психологія», «Психологія особистості».

Вивчення дисципліни дасть змогу: оволодіти основним категоріально-понятійним апаратом з означеної проблеми; розглянути види залежностей: хімічні, біохімічні, нехімічні; проаналізувати та проінтерпретувати провідні чинники виникнення залежної поведінки і особливості протікання психологічних адикцій; ознайомитись з основними напрямками та видами соціально-психологічної роботи із залежною поведінкою особистості; навчитись визначати симптоматику різних залежностей і їхні прояви у різних ситуаціях соціальної дійсності; ознайомитись з основними напрямками соціально-психологічної профілактики виникнення залежної поведінки; оволодіти основними та спеціальними методами та методиками діагностики особливостей залежної поведінки; здійснювати діагностичну та корекційну роботу з клієнтами, які страждають від залежностей.

Змістовий модуль 1

Теоретико-методологічні основи психології залежної поведінки

Тема 1. Психологія адитивної поведінки

Тема 2. Типологія адикцій: хімічні, біохімічні та нехімічні адикції

Практичне заняття №1, 2

1. Загальна характеристика девіантної, деліквентної та адиктивної поведінки.
2. Поняття про поведінкову норму і патологію.
3. Девіантна поведінка та соціальні норми та механізми їх регулювання.
4. Основні причини адиктивної поведінки. Особистісні складові схильності до адиктивної поведінки.
5. Гендерні та вікові особливості девіантної та адиктивної поведінки.
6. Психологічна характеристика адикта.
7. Характеристика поняття «залежна сім'я».
8. Прояв адиктивної поведінки залежно від типу акцентуації характеру.
9. Етапи становлення адиктивної поведінки.
10. Класифікації залежної поведінки.

Лабораторна робота №1, 2

Завдання 1. Теоретична підготовка

Дайте загальну характеристику (письмово) методів психологічної діагностики змісту і чинників девіантної та адиктивної поведінки особистості та вкажіть особливості їх застосування.

Завдання 2. Створити банк психодіагностичних методик, що можуть бути використані для діагностики змісту та чинників девіантної та адиктивної поведінки особистості.

Завдання 3. Виміряйте вашу готовність (схильність) до реалізації різних форм девіантної поведінки за допомогою опитувальника «Схильність до поведінки, що відхиляється (СОП)»

Назначение. Предлагаемая методика диагностики склонности к отклоняющемуся поведению (СОП) является стандартизированным тестопросником, предназначенным для измерения готовности (склонности) к реализации различных форм отклоняющегося поведения.

Опросник представляет собой набор специализированных психодиагностических шкал, направленных на измерение готовности (склонности) к реализации отдельных форм отклоняющегося поведения.

Методика предполагает учет и коррекцию установки на социально желательные ответы испытуемых.

Шкалы опросника делятся на содержательные и служебную.

Содержательные шкалы направлены на измерение психологического содержания комплекса связанных между собой форм девиантного поведения,

то есть социальных и личностных установок, стоящих за этими поведенческими проявлениями.

Служебная шкала предназначена для измерения предрасположенности испытуемого давать о себе социальноодобряемую информацию, оценки достоверности результатов опросника в целом, а также для коррекции результатов по содержательным шкалам в зависимости от выраженности установки испытуемого на социальножелательные ответы.

Таким образом, методика включает два варианта, содержащие следующие наборы шкал.

Инструкция. Перед вами имеется ряд утверждений. Они касаются некоторых сторон вашей жизни, вашего характера, привычек. Прочтите первое утверждение и решите, верно ли данное утверждение по отношению к вам. Если верно, то на бланке ответов рядом с номером, соответствующим утверждению, в квадратике под обозначением «да» поставьте крестик или галочку. Если оно неверно, то поставьте крестик или галочку в квадратике под обозначением «нет». Если вы затрудняетесь ответить, то постарайтесь выбрать вариант ответа, который все-таки больше соответствует вашему мнению. Затем таким же образом отвечайте на все пункты опросника. Если ошибетесь, то зачеркните ошибочный ответ и поставьте тот, который считаете нужным. Помните, что вы высказываете собственное мнение о себе в настоящий момент. Здесь не может быть «плохих» или «хороших», «правильных» или «неправильных» ответов. Очень долго не обдумывайте ответов, важна ваша первая реакция на содержание утверждений. Отнеситесь к работе внимательно и серьезно. Небрежность, а также стремление «улучшить» или «ухудшить» ответы приводят к недостоверным результатам. В случае затруднений еще раз прочитайте эту инструкцию или обратитесь к тому, кто проводит тестирование. Не делайте никаких пометок в тексте опросника.

Вариант М (мужской)

1. Я предпочитаю одежду неярких, приглушенных тонов.
2. Бывает, что я откладываю на завтра то, что должен сделать сегодня.
3. Я охотно записался бы добровольцем для участия в каких-либо боевых действиях.
4. Бывает, что иногда я ссорюсь с родителями.
5. Тот, кто в детстве не дрался, вырастает маменькиным сынком и ничего не может добиться в жизни.
6. Я бы взялся за опасную для жизни работу, если бы за нее хорошо заплатили.
7. Иногда я ощущаю такое сильное беспокойство, что просто не могу усидеть на месте.
8. Иногда бывает, что я немного хвастаюсь.
9. Если бы мне пришлось стать военным, то я хотел бы стать летчиком-истребителем.
10. Я ценю в людях осторожность и осмотрительность.
11. Только слабые и трусливые люди выполняют все правила и законы.

12. Я предпочел бы работу, связанную с переменами и путешествиями, даже если она опасна для жизни.

13. Я всегда говорю только правду.

14. Если человек в меру и без вредных последствий употребляет возбуждающие и влияющие на психику вещества, это вполне нормально.

15. Даже если я злюсь, то стараюсь не прибегать к ругательствам.

16. Я думаю, что мне бы понравилось охотиться на льва.

17. Если меня обидели, то я обязательно должен отомстить.

18. Человек должен иметь право выпивать столько, сколько он хочет.

19. Если мой приятель опаздывает к назначенному времени, то я обычно сохраняю спокойствие.

20. Мне обычно затрудняет работу требование сделать к определенному сроку.

21. Иногда я перехожу улицу там, где мне удобно, а не где положено.

22. Некоторые правила и запреты можно отбросить, если испытываешь сильное сексуальное (половое) влечение.

23. Я иногда не слушаюсь родителей.

24. Если при покупке автомобиля мне придется выбирать между скоростью и безопасностью, то я выберу безопасность.

25. Я думаю, что мне бы понравилось заниматься боксом.

26. Если бы я мог свободно выбирать профессию, то был бы дегустатором вин.

27. Я часто испытываю потребность в острых ощущениях.

28. Иногда мне так и хочется сделать себе больно.

29. Мое отношение к жизни хорошо описывает пословица "Семь раз отмерь, один раз отрежь".

30. Я всегда покупаю билеты в общественном транспорте.

31. Среди моих знакомых есть люди, которые пробовали одурманивающие токсические вещества.

32. Я всегда выполняю обещания, даже если мне это невыгодно.

33. Бывает, что мне так и хочется выругаться.

34. Правы люди, которые в жизни следуют пословице "Если нельзя, но очень хочется, то можно".

35. Бывало, что я случайно попадал в драку после употребления спиртных напитков.

36. Мне редко удается заставить себя продолжать работу после ряда обидных неудач.

37. Если бы в наше время проводились бои гладиаторов, то обязательно в них поучаствовал бы.

38. Бывает, что иногда я говорю неправду.

39. Терпеть боль назло всем бывает даже приятно.

40. Я лучше соглашусь с человеком, чем стану спорить.

41. Если бы я родился в давние времена, то стал бы благородным разбойником.

42. Если нет другого выхода, то спор можно разрешить и дракой.
43. Бывали случаи, когда мои родители, другие взрослые высказывали беспокойство по поводу того, что я немного выпил.
44. Одежда должна с первого взгляда выделять человека среди других в толпе.
45. Если в кинофильме нет ни одной приличной драки – это плохое кино.
46. Когда люди стремятся к новым необычным ощущениям и переживаниям – это нормально.
47. Иногда я скучаю на уроках.
48. Если меня кто-то случайно задел в толпе, то я обязательно потребую от него извинений.
49. Если человек раздражает меня, то готов высказать ему все, что я о нем думаю.
50. Во время путешествий и поездок я люблю отклоняться от обычных маршрутов.
51. Мне понравилась бы профессия дрессировщика хищных зверей.
52. Если уж ты сел за руль мотоцикла, то стоит ехать только очень быстро.
53. Когда я читаю детектив, то мне часто хочется, чтобы преступник ушел от преследования.
54. Иногда я просто не могу удержаться от смеха, когда слышу неприличную шутку.
55. Я стараюсь избегать в разговоре выражений, которые могут смутить окружающих.
56. Я часто огорчаюсь из-за мелочей.
57. Когда мне возражают, я часто взрываюсь и отвечаю резко.
58. Мне больше нравится читать о приключениях, чем о любовных историях.
59. Чтобы получить удовольствие, стоит нарушить некоторые правила и запреты.
60. Мне нравится бывать в компаниях, где в меру выпивают и веселятся.
61. Меня раздражает, когда девушки курят.
62. Мне нравится состояние, которое наступает, когда в меру и в хорошей компании выпьешь.
63. Бывало, что у меня возникало желание выпить, хотя я понимал, что сейчас не время и не место.
64. Сигарета в трудную минуту меня успокаивает.
65. Мне легко заставить других людей бояться меня, и иногда ради забавы я это делаю.
66. Я смог бы своей рукой казнить преступника, справедливо приговоренного к высшей мере наказания.
67. Удовольствие – это главное, к чему стоит стремиться в жизни.
68. Я хотел бы поучаствовать в автомобильных гонках.
69. Когда у меня плохое настроение, ко мне лучше не заходить.

70. Иногда у меня бывает такое настроение, что я первым готов начать драку.

71. Я могу вспомнить случаи, когда я был таким злым, хватал первую попавшуюся под руку вещь и ломал ее.

72. Я всегда требую, чтобы окружающие уважали мои права

73. Мне понравилось бы прыгать с парашютом.

74. Вредное воздействие на человека алкоголя и табака сильно преувеличивают.

75. Я редко даю сдачи, даже если кто-то ударит меня.

76. Я не получаю удовольствия от ощущения риска.

77. Когда человек в пылу спора прибегает к бранным выражениям — это нормально.

78. Я часто не могу сдержать свои чувства.

79. Бывало, что я опаздывал на уроки.

80. Мне нравятся компании, где все подшучивают друг над другом.

81. Секс должен занимать в жизни молодежи одно из главных мест.

82. Часто я не могу удержаться от спора, если кто-то не согласен со мной.

83. Иногда случалось, что я не выполнял школьное домашнее задание.

84. Я часто совершаю поступки под влиянием минутного настроения.

85. Мне кажется, что я не способен ударить человека.

86. Люди справедливо возмущаются, когда узнают, что преступник остался безнаказанным.

87. Бывает, что мне приходится скрывать от взрослых некоторые свои поступки.

88. Наивные простаки сами заслуживают того, чтобы их обманывали.

89. Иногда я бываю так раздражен, что стучу по столу кулаком.

90. Только неожиданные обстоятельства и чувство опасности позволяют мне по-настоящему проявить себя.

91. Я бы попробовал какое-нибудь одурманивающее вещество, если бы твердо знал, что это не повредит моему здоровью и не повлечет наказания.

92. Когда я стою на мосту, то меня иногда так и тянет прыгнуть вниз.

93. Всякая грязь меня пугает или вызывает сильное отвращение.

94. Когда я злюсь, то мне хочется кого-нибудь ударить.

95. Я считаю, что люди должны отказаться от всякого употребления спиртных напитков.

96. Я мог бы на спор влезть на высокую фабричную трубу.

97. Временами я не могу справиться с желанием причинить боль другим людям.

98. Я мог бы после небольших предварительных объяснений управлять вертолетом.

Вариант Ж (женский)

1. Я стремлюсь в одежде следовать самой последней моде или опережать ее.

2. Бывает, что я откладываю на завтра то, что должна сделать сегодня.

3. Если бы была такая возможность, то я бы с удовольствием пошла служить в армию.

4. Бывает, что иногда я ссорюсь с родителями.

5. Чтобы добиться своего, девушка иногда может и подраться.

6. Я бы взялась за опасную для здоровья работу, если бы за нее хорошо платили.

7. Иногда я ощущаю такое сильное беспокойство, что просто не могу усидеть на месте.

8. Я иногда люблю немного посплетничать.

9. Мне нравятся профессии, связанные с риском для жизни.

10. Мне нравится, когда моя одежда и внешний вид раздражают людей старшего поколения.

11. Только глупые и трусливые люди выполняют все правила и законы.

12. Я предпочла бы работу, связанную с переменами и путешествиями, даже если она и опасна для жизни.

13. Я всегда говорю только правду.

14. Если человек в меру и без вредных последствий употребляет возбуждающие и влияющие на психику вещества, это нормально.

15. Даже если я злюсь, то стараюсь никого не ругать.

16. Я с удовольствием смотрю боевики.

17. Если меня обидели, то я обязательно должна отомстить.

18. Человек должен иметь право выпивать, сколько он хочет и где он хочет.

19. Если моя подруга опаздывает к назначенному времени, то я обычно сохраняю спокойствие.

20. Мне часто бывает трудно сделать работу к точно определенному сроку.

21. Иногда я перехожу улицу там, где мне удобнее, а не там, где положено.

22. Некоторые правила и запреты можно отбросить, если чего-нибудь сильно захочешь.

23. Бывало, что я не слушалась родителей.

24. В автомобиле я больше ценю безопасность, чем скорость.

25. Я думаю, что мне бы понравилось заниматься карате или похожим видом спорта.

26. Мне бы понравилась работа официантки в ресторане.

27. Я часто испытываю потребность в острых ощущениях.

28. Иногда мне так и хочется сделать себе больно.

29. Мое отношение к жизни хорошо описывает пословица "Семь раз отмерь, один раз отрежь".

30. Я всегда плачу за проезд в общественном транспорте.

31. Среди моих знакомых есть люди, которые пробовали одурманивающие токсические вещества.

32. Я всегда выполняю обещания, даже если мне это не выгодно.

33. Бывает, что мне так и хочется мысленно выругаться.
34. Правы люди, которые в жизни следуют пословице "Если нельзя, но очень хочется, то можно".
35. Бывало, что я случайно попадала в неприятную историю после употребления спиртных напитков.
36. Я часто не могу заставить себя продолжать какое-нибудь занятие после обидной неудачи.
37. Многие запреты в области секса старомодны, но их можно отбросить.
38. Бывает, что иногда я говорю неправду.
39. Терпеть боль назло всем бывает даже приятно.
40. Я лучше соглашусь с человеком, чем стану спорить.
41. Если бы я родилась в давние времена, то стала бы благородной разбойницей.
42. Добиваться победы в споре нужно любой ценой.
43. Бывали случаи, когда мои родители, другие люди высказывали беспокойство по поводу того, что я много выпила.
44. Одежда должна с первого взгляда выделять человека среди других в толпе.
45. Если в кинофильме нет ни одной приличной драки – это плохое кино.
46. Бывает, что я скучаю на уроках.
47. Если меня кто-то случайно задел в толпе, то я обязательно потребую от него извинений.
48. Если человек раздражает меня, то я готова высказать ему все, что о нем думаю.
49. Во время путешествий и поездок я люблю отклоняться от обычных маршрутов.
50. Мне бы понравилась профессия дрессировщицы хищных зверей.
51. Мне нравится ощущать скорость при быстрой езде на автомобиле и мотоцикле.
52. Когда я читаю детектив, то мне часто хочется, чтобы преступник ушел от преследования.
53. Бывает, что я с интересом слушаю неприличный, но смешной анекдот.
54. Мне нравится иногда смущать и ставить в неловкое положение окружающих.
55. Я часто огорчаюсь из-за мелочей.
56. Когда мне возражают, я часто взрываюсь и отвечаю резко.
57. Мне нравится слушать или читать о кровавых преступлениях или о катастрофах.
58. Чтобы получить удовольствие, стоит нарушить некоторые правила и запреты.
59. Мне нравится бывать в компаниях, где в меру выпивают и веселятся.
60. Я считаю вполне нормальным, если девушка курит.
61. Мне нравится состояние, которое наступает, когда в меру и в хорошей компании выпьешь.

62. Бывало, что у меня возникало желание выпить, хотя я понимала, что сейчас не время и не место.

63. Сигарета в трудную минуту меня успокаивает.

64. Некоторые люди побаиваются меня.

65. Я бы хотела присутствовать при казни преступника, справедливо приговоренного к высшей мере наказания.

66. Удовольствие – это главное, к чему стоит стремиться в жизни.

67. Если бы я могла, то с удовольствием поучаствовала бы в автомобильных гонках.

68. Когда у меня плохое настроение, ко мне лучше не подходить.

69. Иногда у меня бывает такое настроение, что я готова первой начать драку.

70. Я могу вспомнить случай, когда я настолько разозлилась что хватала первую попавшуюся под руку вещь и ломала ее.

71. Я всегда требую, чтобы окружающие уважали мои права.

72. Мне бы хотелось из любопытства прыгнуть с парашютом.

73. Вредное воздействие на человека алкоголя и табака сильно преувеличивают.

74. Счастливы те, кто умирают молодыми.

75. Я получаю удовольствие, когда немного рискую.

76. Когда человек в пылу спора прибегает к ругательствам, это допустимо.

77. Я часто не могу сдерживать свои чувства.

78. Бывало, что я опаздывала на уроки.

79. Мне нравятся компании, где все подшучивают друг над другом.

80. Секс должен занимать в жизни молодежи одно из главных мест.

81. Часто я не могу удержаться от спора, если кто-то не согласен со мной.

82. Иногда случалось, что я не выполняла школьное домашнее задание.

83. Я часто совершаю поступки под влиянием минутного настроения.

84. Бывают случаи, когда я могу ударить человека.

85. Люди справедливо возмущаются, когда узнают, что преступник остался безнаказанным.

86. Бывает, что мне приходится скрывать от взрослых некоторые свои поступки.

87. Наивные простаки сами заслуживают того, чтобы их обманывали.

88. Иногда я бываю так раздражена, что громко кричу.

89. Только неожиданные и опасные обстоятельства позволяют мне по-настоящему проявить себя.

90. Я бы попробовала какое-нибудь одурманивающее вещество, если бы твердо знала, что это не повредит моему здоровью и не повлечет наказания.

91. Когда я стою на мосту, то меня так и тянет прыгнуть вниз.

92. Всякая грязь меня пугает или вызывает сильное отвращение.

93. Когда я злюсь, то мне хочется громко обругать виновника моих неприятностей.

94. Я считаю, что люди должны отказаться от всякого употребления спиртных напитков.

95. Я бы с удовольствием прокатилась на горных лыжах с крутого склона.

96. Иногда, если кто-то причиняет мне боль, то это бывает даже приятно.

97. Я бы с удовольствием занималась в бассейне прыжками с вышки.

99. Мне иногда не хочется жить.

100. Чтобы добиться успеха в жизни, девушка должна быть сильной и уметь постоять за себя.

101. По-настоящему уважают только тех людей, кто вызывает у окружающих страх.

102. Я люблю смотреть выступления боксеров.

103. Я могу ударить человека, если решу, что он серьезно оскорбил меня.

104. Я считаю, что уступить в споре — это значит показать себя со слабой стороны.

105. Мне нравится готовить, заниматься домашним хозяйством.

106. Если бы я могла прожить жизнь заново, то я бы хотела стать мужчиной, а не женщиной.

107. В детстве мне хотелось стать актрисой или певицей.

108. В детстве я была всегда равнодушна к игре в куклы.

Обработка результатов

«Ключи» для подсчета первичных («сырых») баллов

Мужской вариант

1. Шкала установки на социально-желательные ответы 2 (нет), 4 (нет), 6 (нет), 13 (да), 21 (нет), 23 (нет), 30 (да), 32 (да), 33 (нет), 38 (нет), 47 (нет), 54 (нет), 79 (нет), 83 (нет), 97 (нет).

2. Шкала склонности к преодолению норм и правил 1 (нет), 10 (нет), 11 (да), 22 (да), 34 (да), 41 (да), 44 (да), 50 (да), 53 (да), 55 (нет), 59 (да), 61 (нет), 66 (нет), 80 (да), 86 (да), 91 (да), 93 (нет).

3. Шкала склонности к аддиктивному поведению 14 (да), 18 (да), 22 (да), 26 (да), 27 (да), 31 (да), 34 (да), 35 (да), 43 (да), 46 (да), 59 (да), 60 (да), 61 (да), 62 (да), 63 (да), 64 (да), 67 (да), 74 (да), 91 (да), 95 (нет).

4. Шкала склонности к самоповреждающему и саморазрушающему поведению 3 (да), 6 (да), 9 (да), 12 (да), 16 (да), 24 (нет), 27 (да), 28 (да), 37 (да), 39 (да), 51 (да), 52 (да), 58 (да), 68 (да), 73 (да), 76 (нет), 90 (да), 91 (да), 92 (да), 96 (да), 98 (да).

5. Шкала склонности к агрессии и насилию 3 (да), 5 (да), 15 (нет), 16 (да), 17 (да), 25 (да), 37 (да), 40 (нет), 42 (да), 45 (да), 48 (да), 49 (да), 51 (да), 65 (да), 66 (да), 70 (да), 71 (да), 72 (да), 75 (нет), 77 (да), 82 (да), 85 (нет), 89 (да), 94 (да), 97 (да).

6. Шкала волевого контроля эмоциональных реакций 7 (да), 19 (да), 20 (да), 29 (нет), 36 (да), 49 (да), 56 (да), 57 (да), 69 (да), 70 (да), 71 (да), 78 (да), 84 (да), 89 (да), 94 (да).

7. Шкала склонности к делинквентному поведению 18 (да), 26 (да), 31 (да), 34 (да), 35 (да), 42 (да), 43 (да), 44 (да), 48 (да), 52 (да), 55 (нет), 61 (нет), 62 (да), 63 (да), 64 (да), 67 (да), 74 (да), 86 (нет), 91 (да), 94 (да).

Примечание. Пункты 23, 46, 47, 72, 100 являются маскировочными и содержательно не интерпретируются. Некоторые пункты опросника входят одновременно в несколько шкал.

Женский вариант

1. Шкала установки на социально-желательные ответы 2 (нет), 4 (нет), 8 (нет), 13 (да), 21 (нет), 30 (да), 32 (да), 33 (нет), 38 (нет), 54 (нет), 79 (нет), 83 (нет), 87 (нет).

2. Шкала склонности к преодолению норм и правил 1 (да), 10 (нет), 11 (да), 22 (да), 34 (да), 37 (да), 41 (да), 44 (да), 50 (да), 53 (да), 55 (да), 59 (да), 61 (да), 80 (да), 86 (нет), 88 (да), 91 (да), 93 (нет).

3. Шкала склонности к аддиктивному поведению 14 (да), 18 (да), 22 (да), 26 (да), 27 (да), 31 (да), 34 (да), 35 (да), 43 (да), 59 (да), 60 (да), 62 (да), 63 (да), 64 (да), 67 (да), 74 (да), 81 (да), 91 (да), 95 (нет).

4. Шкала склонности к самоповреждающему и саморазрушающему поведению 3 (да), 6 (да), 9 (да), 12 (да), 24 (нет), 27 (да), 28 (да), 39 (да), 51 (да), 52 (да), 58 (да), 68 (да), 73 (да), 75 (да), 76 (да), 90 (да), 91 (да), 92 (да), 96 (да), 97 (да), 98 (да), 99 (да).

5. Шкала склонности к агрессии и насилию 3 (да), 5 (да), 15 (нет), 16 (да), 17 (да), 25 (да), 40 (нет), 42 (да), 45 (да), 48 (да), 49 (да), 51 (да), 65 (да), 66 (да), 71 (да), 77 (да), 82 (да), 85 (да), 89 (да), 94 (да), 101 (да), 102 (да), 103 (да), 104 (да).

6. Шкала волевого контроля эмоциональных реакций 7 (да), 19 (да), 20 (да), 29 (нет), 36 (да), 49 (да), 56 (да), 57 (да), 69 (да), 70 (да), 71 (да), 78 (да), 84 (да), 89 (да), 94 (да).

7. Шкала склонности к делинквентному поведению 1 (да), 3 (да), 7 (да), 11 (да), 25 (да), 28 (да), 31 (да), 35 (да), 43 (да), 48 (да), 53 (да), 58 (да), 61 (да), 63 (да), 64 (да), 66 (да), 79 (да), 93 (нет), 98 (да), 99 (да), 102 (да).

8. Шкала принятия женской социальной роли 3 (нет), 5 (нет), 9 (нет), 16 (нет), 18 (нет), 25 (нет), 41 (нет), 45 (нет), 51 (нет), 58 (нет), 61 (нет), 68 (нет), 73 (нет), 85 (нет), 93 (да), 95 (да), 96 (нет), 105 (да), 106 (нет), 107 (да), 108 (да).

Примечание. Пункты 23, 46, 47, 72, 100 являются маскировочными и содержательно не интерпретируются. Некоторые пункты опросника входят одновременно в несколько шкал.

Далее производится подсчет первичных ("сырых") баллов и их перевод в стандартные T-баллы.

Каждому ответу при соответствии с ключом присваивается один балл. Затем по каждой шкале подсчитывается первичный суммарный балл, который затем при необходимости подвергается коррекции в связи с действием фактора специальной желательности в соответствии с процедурой, описанной выше. Затем производится перевод "сырых" баллов в стандартные T-баллы. В том

случае, если у пользователя имеются набранные им специализированные тестовые нормы, то перевод в стандартные Т-баллы производится по формуле:

$$T = 10(X_i - M) / S + 50$$

где X_i – первичный («сырой») балл по шкале;

M – среднее значение первичного суммарного балла по шкале в выборке стандартизации;

S – стандартное отклонение значений первичных баллов в выборке стандартизации.

Варианты коэффициентов коррекции в зависимости от значений "сырого" балла по шкале №1

Мужской вариант методики

1. В случае, если первичный балл по шкале №1 меньше или равен 6 баллам для «обычных» испытуемых, то коэффициент коррекции составляет:

Для шкалы №2 = 0,3.

Для шкалы №3 = 0,3.

Для шкалы №4 = 0,2.

Для шкалы №5 = 0,2.

Для шкалы №6 = 0,3.

Для шкалы №7 = 0,2.

2. В случае, если первичный балл по шкале №1 меньше или равен 6 баллам для «делинквентных» испытуемых, то коэффициент коррекции составляет:

Для шкалы №2 = 0,3.

Для шкалы №3 = 0,5.

Для шкалы №4 = 0,3.

Для шкалы №5 = 0,2.

Для шкалы №6 = 0,3.

Для шкалы №7 = 0,5.

3. В случае, если первичный балл по шкале №1 больше 6 баллов как для «обычных», так и для «делинквентных» испытуемых, то коэффициент коррекции составляет:

Для шкалы №2 = 0,7.

Для шкалы №3 = 0,6.

Для шкалы №4 = 0,4.

Для шкалы №5 = 0,5.

Для шкалы №6 = 0,3.

Для шкалы №7 = 0,5.

Женский вариант методики

1. В случае, если испытуемые относятся к подвыборке «обычных» испытуемых, то коэффициент коррекции составляет:

Для шкалы №2 = 0,4.

Для шкалы №3 = 0,4.

Для шкалы №4 = 0,2.

Для шкалы №5 = 0,3.

Для шкалы №6 = 0,5.

Для шкалы №7 = 0,4.

2. В случае, если испытуемые заведомо относятся к подвыборке «деликвентных» испытуемых, то коэффициент коррекции составляет:

Для шкалы №2 = 0,4.

Для шкалы №3 = 0,4.

Для шкалы №4 = 0,3.

Для шкалы №5 = 0,4.

Для шкалы №6 = 0,5.

Для шкалы №7 = 0,5.

Тестовые нормы для СОП

Шкалы	Нормальная выборка	
	М	S
1	2,27	2,06
2	7,73	2,88
3	9,23	4,59
4	10,36	3,41
5	12,47	4,23
6	8,04	3,29
7	7,17	4,05

Таблица норм при переводе «сырых» баллов в Т-баллы

«Сырой» балл	Т-баллы						
	Шкалы						
	1	2	3	4	5	6	7
0	35		26				30
1	44	27	28	24	24	26	32
2	50	31	30	26	27	30	34
3	55	34	33	29	29	33	37
4	58	37	35	32	31	37	39
5	62	40	37	35	34	40	41
6	65	43	39	37	36	44	43
7	67	46	42	40	39	48	46
8	70	50	44	43	41	51	48
9	74	53	46	45	43	55	50
10	85	56	48	48	46	58	53
11		59	50	51	48	62	55
12		63	53	54	51	65	57
13		66	55	56	53	69	59
14		69	57	59	55	73	62
15		72	59	62	58	77	64
16		75	62	64	60	81	66
17		78	64	67	62	85	68

18		81	66	70	65		71
19		84	68	72	67		73
20		87	70	75	70		75
21		90	72	78	72		77
22			74	81	74		79
23			76	84	77		81
24			78	87	79		83
25			80	90	81		85
26			82		83		87
27			84		85		
28					87		
29					89		

Описание шкал и их интерпретация

1. Шкала установки на социальную желательность (служебная шкала)

Данная шкала предназначена для измерения готовности испытуемого представлять себя в наиболее благоприятном свете с точки зрения социальной желательности.

Показатели от 50 до 60 Т-баллов свидетельствуют об умеренной тенденции давать при заполнении опросника социально-желательные ответы.

Показатели свыше 60 баллов свидетельствуют о тенденции испытуемого демонстрировать строгое соблюдение даже малозначительных социальных норм, умышленном стремлении показать себя в лучшем свете, о насто-роженности по отношению к ситуации обследования.

Результаты, находящиеся в диапазоне 70–89 баллов, говорят о высокой настороженности испытуемого по отношению к психодиагностической ситуации и о сомнительной достоверности результатов по основным шкалам.

О восприятии ситуации как экспертной одновременно с умеренно высокими показателями по шкале №1 также свидетельствует их резкое понижение по основным диагностическим шкалам и повышение по шкале женской социальной роли.

Для мужской популяции превышение суммарного первичного балла по шкале социальной желательности значения 11 первичных баллов свидетельствует о недостоверности результатов по основным шкалам.

Показатели ниже 50 Т-баллов говорят о том, что испытуемый не склонен скрывать собственные нормы и ценности, корректировать свои ответы в направлении социальной желательности.

Одновременно высокие показатели по служебной шкале и то основным шкалам (кроме шкалы 8) свидетельствуют либо осомнительной достоверности результатов, либо о диссоциации в сознании испытуемого известных ему и реальных норм поведения.

2. Шкала склонности к преодолению норм и правил. Шкала предназначена для измерения предрасположенности испытуемого к преодолению каких-либо

норм и правил, склонности к отрицанию общепринятых норм и ценностей, образцов поведения.

Результаты, лежащие в диапазоне 50–60 Т-баллов, свидетельствуют о выраженности вышеуказанных тенденций, о неконформистских установках испытуемого, о его склонности противопоставлять собственные нормы и ценности групповым, о тенденции "нарушать спокойствие", искать трудности, которые можно было бы преодолеть.

Показатели, находящиеся в диапазоне 60–70 Т-баллов, свидетельствуют о чрезвычайной выраженности неконформистских тенденций, проявлении негативизма и заставляют сомневаться в достоверности результатов тестирования по данной шкале.

Результаты ниже 50 Т-баллов по данной шкале свидетельствуют о конформных установках испытуемого, склонности следовать стереотипам и общепринятым нормам поведения. В некоторых случаях при условии сочетания с достаточно высоким интеллектуальным уровнем испытуемого и тенденции скрывать свои реальные нормы и ценности такие оценки могут отражать фальсификацию результатов.

3. Шкала склонности к аддиктивному поведению. Данная шкала предназначена для измерения готовности реализовать аддиктивное поведение.

Результаты в диапазоне 50–70 Т-баллов по данной шкале свидетельствуют о предрасположенности испытуемого к уходу от реальности посредством изменения своего психического состояния, о склонностях к иллюзорно-компенсаторному способу решения личностных проблем. Кроме того, эти результаты свидетельствуют об ориентации на чувственную сторону жизни, о наличии "сенсорной жажды", о гедонистически ориентированных нормах и ценностях.

Показатели свыше 70 Т-баллов свидетельствуют о сомнительности результатов либо о наличии выраженной психологической потребности в аддиктивных состояниях, что необходимо выяснять, используя дополнительные психодиагностические средства.

Показатели ниже 50 Т-баллов свидетельствуют либо о невыраженности выше перечисленных тенденций, либо о хорошем социальном контроле поведенческих реакций.

4. Шкала склонности к самоповреждающему и саморазрушающему поведению. Данная шкала предназначена для измерения готовности реализовать различные формы аутоагрессивного поведения. Объект измерения очевидно частично пересекается с психологическими свойствами, измеряемыми шкалой №3.

Результаты, находящиеся в диапазоне 50–70 Т-баллов по шкале №4, свидетельствуют о низкой ценности собственной жизни, склонности к риску, выраженной потребности в острых ощущениях, о садомазохистских тенденциях.

Результаты свыше 70 Т-баллов свидетельствуют о сомнительной достоверности результатов.

Показатели ниже 50 Т-баллов по данной шкале свидетельствуют об отсутствии готовности к реализации саморазрушающего поведения, об отсутствии тенденции к соматизации тревоги, отсутствии склонности к реализации комплексов вины в поведенческих реакциях.

5. Шкала склонности к агрессии и насилию. Данная шкала предназначена для измерения готовности испытуемого к реализации агрессивных тенденций в поведении.

Показатели, лежащие в диапазоне 50–60 Т-баллов, свидетельствуют о наличии агрессивных тенденций у испытуемого.

Показатели, находящиеся в диапазоне 60–70 Т-баллов, свидетельствуют об агрессивной направленности личности во взаимоотношениях с другими людьми, о склонности решать проблемы посредством насилия, о тенденции использовать унижение партнера по общению как средство стабилизации самооценки, о наличии садистических тенденций.

Показатели свыше 70 Т-баллов говорят о сомнительной достоверности результатов.

Показатели, лежащие ниже 50 Т-баллов, свидетельствуют о невыраженности агрессивных тенденций, о неприемлемости насилия как средства решения проблем, о нетипичности агрессии как способа выхода из фрустрирующей ситуации.

Низкие показатели по данной шкале в сочетании с высокими показателями по шкале социальной желательности свидетельствуют о высоком уровне социального контроля поведенческих реакций.

6. Шкала волевого контроля эмоциональных реакций. Данная шкала предназначена для измерения склонности испытуемого контролировать поведенческие проявления эмоциональных реакций. (Внимание! Эта шкала имеет обратный характер.)

Показатели, лежащие в пределах 60–70 Т-баллов, свидетельствуют о слабости контроля эмоциональной сферы, о нежелании или неспособности контролировать поведенческие проявления эмоциональных реакций. Кроме того, это свидетельствует о склонности реализовывать негативные эмоции непосредственно в поведении, без задержки, о несформированности волевого контроля своих потребностей и чувственных влечений.

Показатели ниже 50 Т-баллов по данной шкале свидетельствуют о невыраженности: тенденций, о жестком самоконтроле любых поведенческих эмоциональных реакций, чувственных влечений.

7. Шкала склонности к делинквентному поведению. Название шкалы носит условный характер, так как шкала сформирована из утверждений, дифференцирующих "обычных" подростков и лиц с зафиксированными правонарушениями, вступавших в конфликт с общепринятым образом жизни и правовыми нормами.

На наш взгляд, данная шкала измеряет готовность (предрасположенность) подростков к реализации делинквентного поведения. Выражаясь

метафорически, шкала виявляє "делінквентний потенціал", який лиш при определенных обсто́ятельствах може реалізуватися в житті підрустка.

Результати, находящиеся в діапазоні 50–60 Т-баллів, свідчать про наявність делінквентних тенденцій у іспитуємого і о низкому рівні соціального контролю.

Результати вище 60 Т-баллів свідчать про високу готовність до реалізації делінквентного поведіння.

Результати нижче 50 Т-баллів говорять про невираженість указаних тенденцій, що в поєднанні з високими показателями по шкалі соціальної желательності може свідчать про високому рівні соціального контролю.

Необходимо також урахувати, що зміст і структура делінквентного поведіння у юношей і дівчаток суттєво відрізняються і відповідно відрізняються пункти, що входять до шкали делінквентності для жіночого і чоловічого видів методики.

Завдання 4. З метою відпрацювання навичок роботи зі «Схемою аналізу поведінки, що відхиляється від норми», яка призначена для виділення можливих факторів залежної поведінки, пригадайте з особистого досвіду яку-небудь форму небажаної поведінки та проаналізуйте її за схемою.

Схема аналізу поведінки, що відхиляється (О.В.Змановська)

1. Індивідуально-типологічна вразливість:

- чутливість (підвищена чутливість до будь-якого зовнішнього впливу);
- емоційність (яскравість переживань) і емоційна лабільність (різкі перепади настрою);
- знижений фон настрою;
- імпульсивність (схильність до швидкої, необдуманної, неконтрольованої реакції);
- низька адаптивність (нездатність швидко й ефективно змінювати свою поведінку у відповідь на зміни ситуації);
- схильність до швидкого формування стійких поведінкових стереотипів (звички або дуже стійкі, або надмірно швидко формуються);
- ригідність – схильність до «застрагання» на будь-якій активності (думках, почуттях, діях);
- схильність до соматизації (тілесного реагування на несприятливі фактори, наприклад тілесною напругою, алергією, соматичними захворюваннями).

Дані особливості можна вважати вродженими. Вони зберігаються протягом усього життя особистості. Якщо в одній людині присутні кілька таких особливостей, доцільно говорити про типологічну схильність до девіантної поведінки. (Цьому рівню передують генетичний і фізіологічний. Для їхнього аналізу не досить простого спостереження, а необхідні спеціальні методи діагностики.)

2. Порушення саморегуляції особистості:

- переважання негативних емоційних станів (тривоги, безсилля, розпачу, болю, провини, агресії, депресії) і внутрішніх конфліктів;
- алекситимія – слабка мовна регуляція (нерозуміння своїх переживань і невміння формулювати їх у словах, схильність відредагувати афекти в діях, слабкий розвиток рефлексії);
- несформованість асертивної поведінки (нездатність відкрито виражати свої почуття; невміння відстоювати свої інтереси);
- непродуктивні способи оволодіння стресом (втеча, ізоляція, заперечення, проекція);
- дефіцит цілепокладання (невміння ставити цілі, планувати, наполегливо реалізовувати план);
- помилкова самоідентичність і занижена самооцінка;
- відхилення індивідуальних цінностей від соціальних норм і правил (девіантні цінності);
- відсутність або втрата смислу життя.

Перераховані особливості саморегуляції формуються протягом життя. Поєднання декількох проблем визначає психологічну схильність до поведінки, що відхиляється.

3. Ресурси особистості (її життєво важливі якості та компенсаторні можливості):

- духовність;
- здоров'я і цінності здорового способу життя;
- зовнішня привабливість;
- товариськість, здатність до співробітництва;
- активність;
- інтелект, спеціальні здібності;
- цілеспрямованість і честолобство;
- вищі почуття (совість, відповідальність, почуття обов'язку, співчуття, віра);
- творчість, хоббі;
- професійна кваліфікація, справа (робота, навчання);
- досягнення;
- любов, дружба, значущі особистісні стосунки;
- життєвий досвід.

Наявність перерахованих ресурсів у конкретної особистості означає реальну можливість компенсації особистісних або життєвих проблем. Вони забезпечують толерантність (стійкість) особистості до поведінки, що відхиляється. Також вони визначають здатність особистості боротися зі своєю схильністю до залежності. Їхня відсутність або слабка вираженість означають дефіцит внутрішніх ресурсів і слабку здатність боротися з девіацією, незахищеність перед нею.

4. Дефіцит соціально-підтримуючих систем:

- відсутність батьківської сім'ї;
- неповна сім'я (відсутність батька);

- залежна сім'я;
- девіантна сім'я;
- низький соціальний статус сім'ї;
- сім'я, що переживає кризу (розлучення, фінансова криза, переїзд, смерть члена сім'ї, серйозне захворювання члена сім'ї);
- соціальна ізоляція;
- відсутність підтримуючої групи однолітків;
- низький особистий статус у референтній соціальній групі (робочому колективі, навчальній групі);
- відсутність близьких друзів;
- відсутність сексуального партнера;
- суспільна незайнятість;
- проблемна компанія;
- проблемні друзі (у тому числі з поведінкою, що відхиляється).

5. Соціально-психологічні умови, що запускають і підтримують поведінку, що відхиляється:

- стан соціально-психологічної дезадаптації;
- стан фрустрації життєво важливих потреб;
- приклад у референтній групі (на дискотеці, у школі);
- провокація або тиск із боку.

6. Особливості поведінки, що відхиляється:

- ситуація, у якій уперше мала місце девіантна поведінка;
- ситуації, у яких девіантна поведінка проявляється в цей час;
- ступінь виразності поведінки (спосіб, частота, обставини, індивідуальний ритм);
- стан під час реалізації самої девіантної поведінки (наприклад, під час сп'яніння або гри);
- що звичайно передують девіантній поведінці (запускаючі механізми); наступні події (стан, думки, дії); реакція оточуючих;
- умови, що виключають дану поведінку (завдяки чому її не буває).

7. Висновок:

- форма й ступінь виразності девіантної поведінки; ступінь соціальної дезадаптації; ставлення до девіантної поведінки самої особистості;
- підтримуючі зовнішні умови (підкріплювальні стимули);
- підтримуючі внутрішні умови (індивідуально-особистісна схильність і психологічна вигода);
- інгібітори (перешкоджаючі умови);
- ресурси особистості;
- можливі шляхи подолання (стратегія зміни);
- форми й методи соціально-психологічної допомоги.

Завдання 5. Встановіть детермінанти проблемної поведінки та можливі мішені її психокорекції (див. Завдання 4) за допомогою *прийому ABCDE-парадигма*

Прийом ABCDE-парадигми.

1. Умови, які посилюють проблемну поведінку «В яких випадках, за яких обставин це поведінка найчастіше проявляється?»

2. Умови, які послаблюють цю поведінку «В який час не буває такої поведінки? Які фактори допомагають в цьому? »

3. Вірогідне походження проблеми «Як ви думаєте, що змушує вас думати про це?»:

А – що передувало поведінці.

В – поведінка та її варіанти. (Адиктивна поведінка може бути оцінена в термінах позитивних (позитивне підкріплення) і негативних наслідків (негативне підкріплення).

Перше включає задоволення від прийому наркотичної речовини, пов'язані з ним приємні враження, відсутність неприємних симптомів абстиненції, підтримку через наркотики соціальних контактів з ровесниками, умовну приємність від відчуття себе в ролі дорослого).

С – наслідки поведінки для людини та оточуючих.

Д – дискусія (обговорення особливостей поведінки, «за» і «проти»).

Е – ефект (результат аналізу та обговорення детермінант поведінки).

4. Мікросоціальний, особистий вплив, соціальні та особистісні наслідки.

а) мікросоціальний вплив: «Які люди були поруч, їх ставлення?»;

б) особистий вплив: «Що ви думали, як ви себе почували?»;

в) соціальні наслідки: «Що ви зробили?»;

г) особистісні наслідки: «Як ви себе почували після цього?»

5. Вірогідні зміни: що можна зробити для зміни ситуації. «Ви багато про це думали. Що можна зробити для зміни ситуації? »

6. Мішені для психокорекційної роботи.

Задачі до теми

1. Визначте, чи є наведені нижче випадки проявами девіантної поведінки. Обґрунтуйте свою відповідь. Для аргументації відповіді використовуйте ознаки та критерії девіантної поведінки (Змановская Е.В. Девиантология (Психология отклоняющегося поведения). М., 2003; Папуча М.В. Психология ранньої юності. Ніжин, 2001 та ін.).

1) Студентка 2-го курсу зайнялася продажем косметики. Перестала відвідувати заняття, ходити на дискотеки, дозвілля почала присвячувати семінарам та зібранням представників сільового маркетингу. Різко погіршилася успішність навчання. Крім косметики та бізнесу, ні про що більше говорити й думати не хоче. Батьки в розпачі.

2) Учень 9-го класу є надзвичайно замкнутим, соромиться своїх однолітків, не бере участі в позакласних заходах. Серед товаришів у нього тільки дорослі люди. Це він пояснює тим, що однолітки його не розуміють і йому нема про що з ними розмовляти.

3) Студентка 3-го курсу взимку не носить верхнього одягу, незважаючи на мороз і холод. Щороку хворіє на запалення легенів, але одягатися все одно відмовляється.

4) Учень 10-го класу вирішив стати біологом. Він ловить тварин і робить їх розтин, вивчаючи таким чином їхню будову. Вважає, що інакше цю науку вивчити не можна.

5) Жінка середнього віку, мати двох дітей, почала ходити до секти. Відмовилася їсти багато продуктів, перестала цікавитися звичними справами. Хочє покинути роботу, аби більше часу було на молитви та релігійні зібрання. Всіх знайомих запрошує на свої зібрання і до своєї общини.

6) Після того, як 20-річного юнака покинула дівчина, він довгий час страждав, а потім за компанію з другом пішов «знімати» дівчат. Тепер він міняє дівчат мало не щодня, одночасно зустрічається з кількома, говорить, що тепер відчув себе справжнім чоловіком.

7) Студентка коледжу їсть чотири рази на день. Крім звичайної їжі з трьох страв, щодня з'їдає півбатона, кілька тістечок, кілограм цукерок, бутерброди, фрукти, кілька плиток шоколаду, млинці та ін.

8) Підліток 14 років входить до фанклубу футбольної команди. Ходить на всі матчі, носить з собою бейсбольну бити, одягається в чорний одяг, обличчя ховає за високим коміром. Виявляє ненависть до фанів інших команд, кілька разів був затриманий у вуличній бійці.

9) 8-річна дівчинка заїкається. Особливо, коли хвилюється, розмовляє з незнайомими або має відповідати перед класом. Батьки водили її кілька разів до невропатолога, але це не допомогло.

10) 40-річний чоловік, колишній військовий, після відставки влаштувався на нову роботу і почав палити. Пояснює це тим, що раніше не палив, бо ніхто з його друзів і колег не палив, а зараз колеги інші, всі ходять на «перекури».

Змістовий модуль 2 **Хімічні та біохімічні адикції**

Тема 3. Хімічні адикції: тютюнопаління; токсикоманія; наркозалежність; алкогольна залежність; лікарська залежність

Практичне заняття №3

1. Визначення понять: «психоактивна речовина», «наркотична речовина».
2. Визначення понять: «вживання», «зловживання», «залежність».
3. Алкоголізм у дітей та підлітків.
4. Алкоголізм подружніх пар.
5. Характеристика терміну «хронічний алкоголізм».
6. Етіологія та патогенез алкогольної залежності.
7. Класифікації алкогольної залежності. Стадії хвороби.
8. Соматоневрологічні та психічні розлади при зловживанні алкоголем.
9. Проблема зловживання психоактивними речовинами (ПАР). Рання діагностика, клініка.

10. Соціально-психологічні особливості осіб, що вживають ПАР.
 11. Соматоневрологічні та психічні розлади при вживанні ПАР. Зміни у психічній діяльності особистості.
 12. Поняття абстинентного синдрому.
 13. Ознаки інтоксикації різноманітними токсикоманічними речовинами.
- Наслідки токсикоманії.

Лабораторна робота №3

Завдання 1. Теоретична підготовка

Дайте загальну характеристику (письмово) методів психологічної діагностики змісту і чинників виникнення хімічних адикцій та вкажіть особливості їх застосування.

Завдання 2. Створити банк психодіагностичних методик, що можуть бути використані для діагностики змісту та чинників хімічних адикцій особистості.

Завдання 3. Ознайомтеся з текстом *анкети Д.Хорна*, що використовується лікарями для встановлення основних мотивів, причин паління для подальшого вибору методу припинення паління їх пацієнтами.

Користуючись текстом методики, встановіть основні мотиви та психологічні причини паління (їх шість). Які питання методики вказують на кожну групу цих мотивів та причин? Зіставте ваші відповіді запропонованим до методики «ключем»

1. Я курю, щоб підтримувати себе у формі.
2. Я тримаю сигарету в руках, і це приносить мені задоволення.
3. Я відчуваю задоволення від того, що з сигаретою мені легше розслабитися, у мене з'являється відчуття розкутості.
4. Я закурюю, якщо чомусь засмучений.
5. Мені не по собі, коли під рукою немає сигарети.
6. Я курю автоматично, не замислюючись про причини.
7. Палю, щоб зібратися, зосередитися.
8. Сам процес прикурювання сигарети приносить мені задоволення.
9. Мені просто приємний запах тютюну.
10. Я закурюю, коли хвилююся.
11. Коли я не курю, мені здається чогось не вистачає.
12. У мене таке відчуття, що я курю одну сигарету: поки стара догоряє в попільничці, я, не помічаючи, прикурюю нову.
13. Коли я курю, мені здається, що я стаю бадьорішим.
14. Мені приносить задоволення дивитися на дим від сигарети.
15. Найчастіше я курю, коли мені добре, я спокійний і вмиротворений.
16. Я курю, коли мені нудно і не хочеться ні про що думати.
17. Якщо я якийсь час не курю, то починаю відчувати нестримне бажання зробити це.
18. Іноді трапляється, що запалена сигарета у мене в руках, але я закурюю її автоматично, неусвідомлено.

«Ключ»

Обробка та інтерпретація результатів

1. А+Ж+Н – мотив стимулювання, збадьорення "від лінії".
2. Б+З+О – задоволення від процесу куріння, "гра з сигаретою".
3. В+И+П – бажання розслабитися, отримати задоволення, підтримати рівновагу духу гарний настрій.
4. Г+К+Р – зняття напруги, пригніченості; засіб вирішення особистісних проблем, точніше, отримання відчуття, ніби вони вирішені.
5. Д+Л+С – неконтрольоване бажання закурити, психологічна залежність, жага.
6. Е+М+Т – звичка (рефлекс).

Від 0 до 7: тютюнова залежність невисока (особливо якщо вона стосується тільки перших 3 груп мотивів), і від неї ви ще в силах позбутися без болісних переживань, великого зусилля волі і допомоги фахівців.

Від 8 до 10: тютюнова залежність середня. Вам доведеться потрудитися, щоб кинути палити.

Від 11 до 15: тютюнова залежність висока (особливо якщо зачіпаються останні 3 групи мотивів). Потрібен продуманий план, необхідні зусилля волі й допомога фахівців

Завдання 4. Ознайомтеся з текстом *«Тесту встановлення схильності підлітка до вживання речовин, що одурманюють»*, який дозволяє встановити схильність підлітка до вживання токсичних та наркотичних речовин, не констатує факт їх вживання та дає відповіді на питання.

Тест для визначення схильності підлітка до вживання психотропних речовин

1. Низька стійкість до фізичних навантажень і стресів.
2. Невпевненість у собі, низька самооцінка.
3. Труднощі спілкування з однолітками.
4. Тривожність, напруженість у спілкуванні в школі або в іншому закладі.
5. Прагнення до отримання нових відчуттів, задоволення, причому якомога швидше і будь-яким шляхом.
6. Надлишкова залежність від друзів, легка підпорядкованість думці знайомих, некритична готовність наслідувати спосіб життя приятеля.
7. Відхилення в поведінці, викликані травмами мозку, інфекціями або вродженими захворюваннями, в тому числі і пов'язаними з мозковою патологією.
8. Непереносимість конфліктів, прагнення втекти в ілюзорний світ благополуччя.
9. Обтяжена спадковість – захворювання батька (матері) на наркоманію чи алкоголізм.

Обробка та інтерпретація результатів

За кожну позитивну відповідь на питання 1, 2, 3, 4 нараховується по п'ять балів. За відповідь «Так» на будь-яке з питань 6, 8 – по десять балів, а на питання 5, 7, 9 – по п'ятнадцять балів. За негативні відповіді - 0 балів.

Сума менше 15 балів означає, що неповнолітній в «групу ризику» не входить.

Від 15 до 30 балів – середня ймовірність входження в «групу ризику», що вимагає підвищеної уваги до поведінки підлітка.

При результаті понад 30 балів слід негайно порадитися з педагогом, лікарем, працівником підрозділу поліції щодо попередження правопорушень неповнолітніми.

Запитання:

- Які з питань, на Вашу думку, найбільш діагностично значущі? Чому?

- Поясніть, з якою метою введено в тест кожне з тверджень?

- Які передумови схильності до вживання психоактивних речовин воно встановлює?

1. Низька стійкість до фізичних навантажень і стресів.

2. Невпевненість у собі, низька самооцінка.

3. Труднощі спілкування з однолітками.

4. Тривожність, напруженість у спілкуванні в школі або в іншому закладі.

5. Прагнення до отримання нових відчуттів, задоволення, причому якомога швидше і будь-яким шляхом.

6. Надлишкова залежність від друзів, легка підпорядкованість думці знайомих, некритична готовність наслідувати спосіб життя приятеля.

7. Відхилення в поведінці, викликані травмами мозку, інфекціями або вродженими захворюваннями, в тому числі і пов'язаними з мозковою патологією.

8. Непереносимість конфліктів, прагнення втекти в ілюзорний світ благополуччя.

9. Обтяжена спадковість – захворювання батька (матері) на наркоманію чи алкоголізм.

Задачі до теми

1. Під час масового соціального дослідження дорослим людям ставили запитання, чи переконали їх матеріали науковців про те, що паління призводить до раку легенів. Позитивну відповідь дали 54% тих, хто не палить, і лише 28% курців.

- Яким психологічним явищем можна пояснити ці результати?

- Запропонуйте ефективні заходи психопрофілактики паління з урахуванням цих явищ.

2. Женя П. 14 років виріс без батька. Мати постійно на роботі, Женя допомагає по господарству, непогано вчиться. Останнім часом Женя почав часто пропускати школу, брехати матері, різко погіршилася успішність. Протягом останніх місяців почав спілкуватися з компанією старших підлітків, покинув свої колишні захоплення, майже не ходить до школи, почав просити більше грошей. Кілька разів приходив додому в дивному стані: не міг відповідати на питання, без причини сміявся, вранці відчував головний біль.

- Поясніть поведінку підлітка. Які фактори могли на неї вплинути?

- Якими можуть бути мотиви даної поведінки?

- Запропонуйте превентивні заходи стосовно даного випадку.

3. Троє восьмикласників, які не мали раніше досвіду вживання алкоголю, вирішили відсвяткувати закінчення навчального року. Купили пляшку горілки, 300 г ковбаси, хлібину, цибулю і редиску. Потім хлопчики поїхали на пляж і, влаштувавшись у затишному місці, протягом години випили всю горілку, ретельно розділивши її на рівні частини.

- Поясніть мотиви поведінки підлітків. Які фактори найімовірніше вплинули на їхнє рішення?

- Чи сп'яніють підлітки і якою мірою? Від чого це залежить?

- Як можна спрогнозувати подальший розвиток подій?

4. Дружина з тривогою говорить чоловіку, що він багато п'є і це може погано закінчитися. Чоловік заспокоює дружину, говорячи, що він, як і раніше, непогано себе почуває, гарно виглядає і спиртне йому зовсім не шкодить. До того ж він став більш стійкий до алкоголю, в нього виробився «імунітет» і він майже не п'яніє.

- Поясніть хибність міркувань чоловіка.

- Чи наявні у чоловіка ознаки алкогольної залежності? Поясніть відповідь.

- Зробіть прогноз щодо можливого подальшого розвитку подій.

5. Коли нам стало відомо, що наш сусід, Ростислав Борисович, виявився наркоманом, ми не повірили. Адже наркомани – це бандити, спадкові злочинці! А Ростислав Борисович – така шанована людина! З хорошої сім'ї, в домі всього вдосталь. І сам герой: усе життя на військовій службі, брав участь у боях в Афганістані, був тяжко поранений, довго лікувався. А який він чемний, вихований, і взагалі, нормальний на вигляд! Ну хіба це може бути, що така людина – наркоман?

- Чи може бути Ростислав Борисович наркоманом? Якщо так, то на якій стадії?

- Які причини виникнення наркоманії є найімовірнішими у цьому випадку?

6. До слідчого райвідділу міліції викликали учня ПТУ Анатолія Т., 17 років, за підозрою в торгівлі наркотиками. З оперативних даних стало відомо, що Толя розповідав друзям, як він уживає героїн, ЛСД, «екстазі», кокаїн. Толя переконував, що ці імпортовані наркотики дають «кайф» куди кращий, ніж наші. Бажаючи обіцяв кілька упаковок, тільки-но другіноземець привезе йому наступну партію. Коли Анатолій увійшов до кабінету, досвідчений слідчий одразу відчув розчарування. Незважаючи на свою заношену куртку та стоптане взуття, хлопець справляв враження екстравагантного та яскраво одягненого: барвиста сорочка, на шиї яскрава хустинка, в одному вусі одразу чотири сережки, на голові – чудернацька зачіска. «Ну й «лопухи» ці оперативники, – думав слідчий. Цей Анатолій своїм друзям «лапшу на вуха вішав», а вони повірили».

- Чому слідчий припустив, що інформація, яку Анатолій повідомив своїм друзям, найімовірніше вигадана?

- Що Ви можете сказати про особистісні особливості Анатолія?

7. До реанімаційного відділення лікарні потрапив Владлен К., 16 років, з гострим отруєнням транквілізаторами. Як виявилось, він з другом вирішив спробувати, що таке «кайф». Друг в останню хвилину злякався і став відраджувати Владлена. У відповідь на це Владлен зі словами: «Ех ти, слабак! Усього боїшся, а я завжди що хочу, те й роблю!» – розчинив пігулки у воді й випив одним духом. Мати Владлена, модно і багато вдягнена жінка, плакала в кабінеті лікаря: «І нащо він це зробив? Що це за ігри такі? Мало йому було розваг, чи що? Адже він мав усе! Будь-яке його бажання виконувалося, варто йому було тільки захотіти»

- Як пояснити поведінку Владлена?

- Який тип сімейного виховання застосовувався до Владлена?

- Запропонуйте корекційно-профілактичні заходи, які може використати психолог у даному випадку.

7. Студент 3-го курсу Г.Н. щотижня ходить на дискотеки, де молодь часто випиває. В гуртожитку теж є багато друзів, з якими можна гарно відсвяткувати будь-яке свято. Раніше, коли Г.Н. вживав хоч маленьку дозу алкоголю, його нудило, боліла голова і погіршувався настрій. Тепер він може випити значно більше, ніж раніше, не так п'яніє. На дискотеці тепер без алкоголю робити нічого.

- Чим пояснюються зміни, які відбулися зі студентом?

- Чи наявні у студента прояви залежності? Поясніть відповідь.

- Який прогноз можна дати щодо його подальшої долі?

8. Студент 4-го курсу А.В. постійно вживає алкоголь у компанії з друзями. Вперше спробував, навчаючись у школі, йому сподобалося – є про що з друзями поспілкуватися і з дівчатами легше познайомитися. Раніше почував себе нормально, але останнім часом уранці після гулянки почала боліти голова, на заняттях не уважний, вдома всі дратують. Тільки з друзями можна нормально поспілкуватися за чаркою.

- Чи наявні у студента ознаки залежності? Поясніть відповідь.

- На якому етапі залежності імовірно знаходиться студент?

- Як можна пояснити стан студента між уживанням алкоголю?

Тема 4. Біохімічні адикції: анорексія; булемія; залежність від дієт; адикція до шоколаду (chocolate addiction); переїдання; голодування; роздільне харчування

Практичне заняття №4

1. Харчові адикції та розлади харчової поведінки.
2. Критерії харчової залежності.
3. Механізми впливу харчових речовин на формування залежності (цукор, чай, кава тощо).
4. Особистісні риси залежних від їжі.
5. Харчова залежність та механізми стресу.

Лабораторна робота №4

Завдання 1. Теоретична підготовка

Дайте загальну характеристику (письмово) методів психологічної діагностики змісту і чинників виникнення біохімічних адикцій та вкажіть особливості їх застосування.

Завдання 2. Створити банк психодіагностичних методик, що можуть бути використані для діагностики змісту та чинників біохімічних адикцій особистості.

Завдання 3. Ознайомтеся з текстом методики «Шкала оцінки харчової поведінки» (Д.М. Гарднер, М.П. Олмстед, Ж.П. Поліві), що використовується для виявлення розладів харчування.

Описание методики

Шкала оценки пищевого поведения (англ. Eating Disorder Inventory, сокр. EDI) – клинический диагностический инструмент, выполненный в форме опросника, предназначенный для выявления расстройств приёма пищи, в первую очередь нервной анорексии и нервной булимии. Первая версия опросника была разработана в 1983 году D.M.Garner, M.P. Olmstead, J.P. Polivy.

Внутренняя структура

Адаптированная шкала оценки пищевого поведения состоит из 51 утверждения, разделенного на 7 субшкал. Утверждения сформулированы от первого лица. Респонденты должны оценить по 6-балльной шкале частоту определенных действий, мыслей или чувств.

При подсчете суммарного показателя за ответы «всегда», «обычно» и «часто» начисляются соответственно 3, 2 и 1 балл; за ответы «иногда», «редко» и «никогда» баллы не начисляются. Ряд утверждений имеют обратное направление оценки (см. интерпретацию).

Пункты группируются в 7 шкал, выделенных при статистическом анализе:

- стремление к худобе: чрезмерное беспокойство о весе и систематические попытки похудеть.
- булимия: побуждение к наличию эпизодов переедания и очищения.
- неудовлетворенность телом: определенные части тела (бедро, грудь и ягодицы) воспринимаются как чрезмерно толстые.
- неэффективность: ощущение общей неадекватности (имеется в виду чувство одиночества, отсутствие ощущения безопасности) и неспособности контролировать собственную жизнь.
- перфекционизм: неадекватно завышенные ожидания в отношении высоких достижений; неспособность прощать себе недостатки.
- недоверие в межличностных отношениях: чувство отстраненности от контактов с окружающими.
- интероцептивная некомпетентность: дефицит уверенности в отношении распознавания чувства голода и насыщения.

Инструкция

Эта шкала измеряет различные предпочтения, ощущения и поведение. Некоторые пункты имеют отношение к еде и продуктам питания. Другие касаются ваших личных ощущений в отношении себя. Не существует правильных или неправильных ответов.

Постарайтесь быть полностью искренними в своих ответах. Результаты строго конфиденциальны.

Прочтите каждый вопрос и поставьте (x) в колонке (всегда, обычно, часто, иногда, редко, никогда), который наиболее соответствует вашему суждению. Пожалуйста, читайте каждый вопрос внимательно.

Опросник

1. Я ем конфеты и углеводы, не испытывая напряжения.
2. Я считаю, что мой живот слишком толстый.
3. Я ем, когда взволнован (растерян).
4. Я объедаюсь.
5. Я боюсь испытывать сильные эмоции.
6. Я считаю, что мои бедра слишком толстые.
7. Я чувствую себя бесполезным.
8. Я чувствую себя чрезмерно виноватым после того, как слишком много съел.
9. Я полагаю, что размер моего желудка в пределах нормы.
10. В моей семье учитываются только огромные достижения.
11. Я выражаю мои эмоции открыто.
12. Я испытываю ужас от возможности растолстеть.
13. Я доверяю другим людям.
14. Я удовлетворен моей внешностью.
15. В целом, я чувствую, что контролирую мою жизнь.
16. При столкновении с собственными эмоциями, я испытываю замешательство.
17. Я легко общаюсь с другими.
18. Я преувеличиваю важность веса.
19. Я могу четко определять эмоции, которые чувствую.
20. Я не чувствую себя на высоте.
21. У меня были такие приемы пищи, при которых я чувствовал, что не могу остановиться.
22. Когда я был маленьким, то делал все, чтобы не разочаровать своих родителей и учителей.
23. У меня близкие отношения с людьми.
24. Мне нравится форма моих ягодичек.
25. Я все время думаю о похудении.
26. Я не знаю, что со мной происходит.
27. Я беспокоюсь, выражая мои эмоции другим.
28. Когда я что-либо делаю, то хочу быть лучше других.
29. Я уверен в себе.
30. Я думаю о переедании.

31. Я не могу точно понять, голоден я или нет.
32. Я низко себя оцениваю.
33. Я чувствую, что я могу достигать мои цели.
34. Мои родители всегда ожидают, что я буду лучшим.
35. Я беспокоюсь, что мои чувства выйдут из-под моего контроля.
36. Я нахожу, что мои бока слишком толстые.
37. Я ем нормально в присутствии других людей и набиваю живот, когда они уходят.
38. Я чувствую вздутие живота после небольшого перекуса.
39. Когда я сильно взволнован, то не знаю: то ли мне грустно, то ли мне страшно, то ли я злюсь.
40. Я думаю, что я должен что-то либо делать идеально, либо вообще не делать.
41. Я думаю вызывать рвоту, чтобы снижать вес.
42. Мне нужно держать людей на определенной дистанции (мне неприятно, если кто-то пытается ко мне приблизиться).
43. Я считаю, что мои бедра нормального размера.
44. Я чувствую себя эмоционально опустошенным.
45. Я могу говорить о своих мыслях и чувствах.
46. Я нахожу, что мои ягодицы слишком толстые.
47. У меня есть чувства, которые я не могу точно определить.
48. Я ем или пью тайком.
49. Я считаю, что мои бока нормального размера.
50. У меня чрезвычайно высокие (амбициозные) цели.
51. Когда я взволнован, то боюсь, что начну есть.

Интерпретация

Подсчёт сырых баллов

1. Стремление к худобе:

- В прямых значениях: 8, 12, 18, 25.

- В обратных значениях: 1.

2. Булимия:

- В прямых значениях: 3, 4, 21, 30, 37, 41, 48, 51.

3. Неудовлетворенность телом:

- В прямых значениях: 2, 6, 36, 46, 49.

- В обратных значениях: 9, 14, 24, 43.

4. Неэффективность:

- В прямых значениях: 7, 20, 32, 44.

- В обратных значениях: 15, 29, 33.

5. Перфекционизм:

- В прямых значениях: 10, 22, 28, 34, 40, 50.

6. Недоверие в межличностных отношениях:

- В прямых значениях: 27, 42, 45.

- В обратных значениях: 11, 13, 17, 23,

7. Интероцептивная некомпетентность:

- В прямых значениях: 5, 16, 26, 31, 35, 38, 39, 47
- В обратных значениях: 19.

Перевод в станайны

Стенайн	1	2	3	4	5	6	7
1	-	-	-	-	-	-	-
2	-	-	-	-	-	-	-
3	-	-	-	-	1-2	-	-
4	-	-	1	-	3	1	-
5	1-2	-	2-4	1-2	4-5	2	1
6	3-5	1-2	5-7	3-4	6-8	3-4	2-4
7	6-8	3-6	8-12	5-7	9-10	5-7	5-8
8	9-11	7-13	13-18	8-9	11-12	8-10	9-11
9	12+	14+	19+	10+	13+	11+	121+
М	3,0	2,0	4,7	2,6	5,3	2,8	2,6
σ	3,67	3,92	5,60	3,36	3,83	3,11	3,69

Задачі до теми

1. Наталка, 13 років. Звернулася вчителька зі скаргою на зниження успішності, роздратованість, непритомність під час уроку. Із бесіди з матюю з'ясувалося, що в дівчинки було дещо прискорене статеве дозрівання – перша менструація в 11 років. Вона страждала від надлишкової ваги – при зрості 150 см вага була 60 кг. У цьому навчальному році в школі змінився учитель фізкультури, прийшов «молодий і суворий». Він почав глузувати з Наталчиної фігури, з її низьких досягнень із фізкультури. З інших предметів дівчинка встигала на «відмінно», готувала домашні завдання по 3–4 години на день. Після зауважень учителя Наталка вирішила «виправити фігуру», посилено займатися фізкультурою та дієтою. В результаті дівчинка має вагу 30 кг, припинилися менструації. Незважаючи на це, вона виконує протягом дня по 100 присідань, готує домашні завдання стоячи, обмежує себе в їжі – вживає в основному капусту та огірки, п'є чай без цукру. На вмовляння матері з'їсти щонебудь реагує гнівом або плачем. Хворою себе дівчинка не вважає, а мати не хоче показати її лікарю, «щоб не образити доньку».

При патопсихологічному обстеженні зафіксована виснажуваність психічних процесів. Обсяг та концентрація уваги не порушені, переключення утруднене. Механічне та смислове запам'ятовування успішне. Порушень мислення та інтелекту не помічається. Самооцінка висока за параметром «розум», «характер», «товариськість»; низька за параметрами «врода» і «щастя». При виконанні методики «Минуле – сучасне – майбутнє» дівчинка описує себе в минулому як «гладку, ненажеру, потвору», в теперішньому – «нормальну, слабку, плаксиву», в майбутньому – «струнку, вродливу, спокійну». При описуванні картин ТАТ усі описи пов'язані з проблемою їжі: персонажі годують один одного, обговорюють смачні страви. Улюбленим

заняттям дівчинки є приготування страв, прикрашання столу. При дослідженні за ПДО виявлена виражена акцентуація істероїдного та епілептоїдного типу.

- З чим може бути пов'язане схуднення? Дайте психологічне пояснення даного явища.

- Яких заходів необхідно вжити?

2. 13-річна дівчинка була доставлена в лікарню з вагою 31 кг при зрості 167 см. Вона була надзвичайно виснажена: сіра шкіра, неприємний запах з рота, ламке волосся. Хвора була байдужа, на всі питання відповідала повільно, із зусиллям підбирала слова.

- Що ж ти не їси нічого? — запитала медсестра. Хвора мовчала.

- Тобі не хочеться їсти?

- Хочеться, але я не дозволяю собі їсти.

- Чому?

- Сама не знаю!

Півроку тому дівчинка закохалася в однокласника, але він не звертав на неї уваги. Дівчинка перестала їсти. Спочатку пояснювала небажанням повніти, потім узагалі нічого не пояснювала. Мама плакала, погрожувала, просила. Дівчинка ніби не чула, хоча раніше була слухняною, дуже відповідальною і добросовісною. Щоправда, мама помічала, що з дитинства вона була якоюсь «сухою», без почуття гумору, все сприймала надто серйозно.

- Чи можна назвати поведінку дівчинки девіантною? До якого виду девіантної поведінки ви б віднесли даний прояв? Поясніть відповідь.

- Поясніть мотиви поведінки дівчинки.

- Запропонуйте профілактично-корекційні заходи, які може застосувати психолог у даному випадку.

Тема 5. Хімічні та біохімічні адикції: діагностика, психотерапія та реабілітація

Практичне заняття №5

1. Медико-психолого-соціальні аспекти лікувально-реабілітаційної допомоги залежним.

2. Необхідні умови ефективного функціонування реабілітаційної програми.

3. Мультидисциплінарність (бригадність) соціо-реабілітаційної роботи із залежними.

4. Ключові питання профілактики і лікування алкогольної залежності.

5. Ключові питання профілактики та лікування тютюнопаління.

6. Основні принципи організації медико-соціальної реабілітації наркологічних хворих.

7. Особливості формування та перебігу залежності у жінок та їх терапія.

8. Поняття терапії залежностей, її складові. Мета і завдання психотерапевтичних впливів при залежності.

9. Групова психотерапія в комплексній терапії залежних станів.

10. Сугестивні методи психотерапії (гіпнотерапія, емоційно-стресова терапія, «кодування», аутогенна релаксація) у комплексній терапії залежних станів.

11. Сімейна психотерапія залежних станів.

12. Замісні програми в подоланні хімічної залежності.

13. Методи діагностики алкогольної, нікотинової, наркотичної, лікарської залежності.

Лабораторна робота №5

Завдання 1. Теоретична підготовка

Дайте загальну характеристику (письмово) методів діагностики особистісної схильності до залежної поведінки та вкажіть особливості їх застосування.

Завдання 2. Створити банк психодіагностичних методик, що можуть бути використані для діагностики змісту та чинників хімічних адикцій особистості.

Завдання 3. Підготувати повідомлення на одну із тем:

- «Особливості психологічної діагностики при хімічних та біохімічних адикціях».

- «Психотерапевтична допомога при хімічних та біохімічних адикціях».

- «Особливості реабілітації при хімічних та біохімічних адикціях».

Завдання 4. Підготувати презентацію про одну із хімічних чи біохімічних адикцій (на вибір).

Змістовий модуль 3 **Нехімічні адикції**

Тема 6. Нехімічні адикції:

(інтернет-залежність; гемблінг (патологічна пристрасть до азартних ігор); адикції відносин (сексуальні - зоофілія, фетишизм, пігмаліонізм, трансвестизм, ексбіціонізм, вуайеризм, некрофілія, садомазохізм; еротичні - любовні; адикції уникнення; співзалежність); фанатизм (спортивний, музичний, споживчий, політичний, національний, релігійний); професійні адикції (трудоголізм, професійна лінь, завчена безпорадність, прокрастинація, ургентна залежність, перфекціонізм, маргіналізм, комунікаційна адикція); оніоманія (шопінг); спортивні адикції (адикція вправ); адикція до витрачання грошей; «технологічні» адикції (комп'ютерні, теле-мобільні, SMS-адикції, селфі-адикції); телеадикції (перегляд серіалів і телепередач); залежність від ризику і «екстремальних» розваг; синдром Тоада (залежність від «веселого» автоводіння, joy riding dependence); body Modification (екстремальний пірсинг, татуаж, шрамування); адикції «духовного пошуку» (залученість в секту); стан «перманентної війни» (борці за справедливість, «правдоруби»)).

Практичне заняття №6,7

1. Загальна характеристика адикції відносин (сексуальні – зоофілія, фетишизм, пігмаліонізм, трансвестизм, ексбіціонізм, вуайеризм, некрофілія, садомазохізм).
2. Загальна характеристика еротичних адикцій.
3. Психологічні аспекти фанатизму (спортивний, музичний, споживчий, політичний, національний, релігійний).
4. «Технологічні» адикції (теле-мобільні, селфі-адикції, перегляд серіалів і телепередач).
5. Залежність від ризику і «екстремальних» розваг.
6. Синдром Тоада (залежність від «веселого» автоводіння, joy riding dependence).
7. Body Modification (екстремальний пірсинг, татуаж, шрамування).
8. Адикції «духовного пошуку» (залученість в секту), релігійні адикції. Залежність від деструктивних культів.
9. Стан «перманентної війни» (борці за справедливість, «правдоруби»)).
10. Зверхцінні захоплення: адикція до грошей, адикція до влади.
11. Комунікаційні адикції, болтологізм.
12. Соціально-прийнятливі форми нехімічних залежностей.
13. Методи та методики діагностики нехімічних залежностей.
14. Ключові питання профілактики та корекції нехімічних адикцій.

Лабораторна робота №6,7

Завдання 1. Теоретична підготовка

Дайте загальну характеристику (письмово) методів діагностики нехімічних адикцій та вкажіть особливості їх застосування.

Завдання 2. Створити банк психодіагностичних методик, що можуть бути використані для діагностики змісту та чинників нехімічних адикцій особистості.

Завдання 3. Підготувати презентацію про одну із нехімічних адикцій (на вибір).

Завдання 4. Підготувати повідомлення на одну із тем:

- «Особливості психологічної діагностики нехімічних адикцій».
- «Психологічна допомога при нехімічних адикціях».
- «Особливості профілактики та корекції нехімічних адикцій».

Завдання 5. Ознайомтеся з текстом методики «Схильність до азартних ігор» (Г. В. Старшенбаум)

Дайте відповідь на наступні питання, маючи на увазі останні 12 місяців: ніколи - 0, іноді - 1, найчастіше - 2, майже завжди - 3.

Текст опитувальника

1. Чи робили ви ставки більші, ніж могли дозволити собі втратити?

2. Чи потрібно було вам в останні 12 місяців грати на більш велику суму, щоб досягти того ж ступеня збудження?

3. Коли ви грали, чи поверталися ви на другий день до гри, щоб відіграти програні гроші?

4. Чи позичали ви коли-небудь гроші або продавали майно, щоб мати можливість грати?

5. Чи відчували ви коли-небудь, що у вас можуть бути проблеми з азартними іграми?

6. Чи була коли-небудь азартна гра причиною ваших проблем зі здоров'ям, включаючи стрес і безпричинне занепокоєння?

7. Чи критикували вас за вашу пристрасть до азартних ігор або говорили вам, що у вас проблеми з азартними іграми, незалежно від того, чи вважали ви ці зауваження справедливими?

8. Чи була коли-небудь ваша пристрасть до азартних ігор причиною фінансових проблем для вас або вашої родини?

9. Чи відчували ви коли-небудь провину за те, як ви граєте, або за те, що відбувається під час вашої гри?

Ключ

Оцінюється сума балів.

1-2 бали при частій грі може означати досить високий ступінь ризику формування залежності.

3-7 балів - високий ризик негативних наслідків.

8 і більше балів – через втраченого контролю над грою можливі серйозні наслідки.

Завдання 6. Ознайомтеся з текстом методики «Скринінг-тест на виявлення сексуальної адикції» (П. Карнес)

Текст методики

1. Чи піддавалися ви сексуальним домаганням в дитячому або підлітковому віці?

2. Чи були ви коли-небудь передплатником або регулярно купували журнали відверто сексуальної спрямованості?

3. Чи були у ваших батьків відхилення в сексуальній поведінці?

4. Чи часто вас займають думки сексуального характеру?

5. Чи відчуваєте ви, що ваша сексуальна поведінка ненормальна?

6. Чи викликає ваша сексуальна поведінка заклопотаність чи скарги у вашої / вашого дружини / чоловіка (або іншого близької вам людини)?

7. Чи можете ви з легкістю відмовитися від тієї чи іншої лінії своєї сексуальної поведінки, якщо усвідомлюєте її неадекватність?

8. Чи відчували ви коли-небудь неприємні відчуття щодо своєї сексуальної поведінки?

9. Чи виникали у вас або у вашій родині коли-небудь проблеми, пов'язані з вашою сексуальною поведінкою?

10. Чи зверталися ви коли-небудь за допомогою з приводу своєї сексуальної поведінки, яку ви не схвалювали?

11. Чи викликали у вас коли-небудь занепокоєння люди, які цікавляться вашою сексуальною поведінкою?

12. Чи була коли-небудь ваша сексуальна поведінка образливою для кого небудь?

13. Чи здійснюєте ви які-небудь сексуальні дії, що вступають у протиріччя із законом?

14. Чи давали ви собі коли-небудь обіцянки відмовитися від будь-яких дій у своїй сексуальній поведінці?

15. Чи робили ви коли-небудь спроби радикально змінити свою сексуальну поведінку, які в результаті ні до чого не привели?

16. Чи доводиться вам приховувати деякі форми прояву своєї сексуальної поведінки від інших людей?

17. Чи намагалися ви відмовитися від будь-яких видів своїх сексуальних дій?

18. Чи відчували ви себе коли-небудь приниженим внаслідок своєї сексуальної поведінки?

19. Чи був чи коли-небудь для вас секс спробою уникнути проблем?

20. Чи бували ви коли-небудь в пригніченому настрої після того, як займалися сексом?

21. Чи відчували ви коли-небудь потребу відмовитися від тієї чи іншої форми прояву сексуальної поведінки?

22. Чи заважало коли-небудь ваша сексуальна поведінка в сімейному житті?

23. Чи були у вас коли-небудь сексуальні партнери з представників сексуальних меншин?

24. Чи можете ви контролювати своє сексуальне бажання?

25. Чи буває у вас враження, що ваше сексуальне бажання виходить з-під вашого контролю?

Інтерпретація результатів

Якщо на 13 з 25 питань дано ствердні відповіді, то респондент є сексуальним адиктом.

Завдання 7. Ознайомтеся з текстом методики «*Опитувальник на визначення Інтернет-залежності*» (К.Янг).

Залежність від Інтернету досліджуваного має місце, якщо за період в 12 місяців реєструвалося чотири і більше з таких симптомів:

1. Відчував зайнятість Інтернетом.

2. Відчував необхідність проведення великої кількості часу в роботі з Інтернетом для отримання задоволення.

3. Втратив здатність контролювати свою зайнятість Інтернетом.

4. Відчував себе фізично і психічно погано, коли намагався скоротити час користування Інтернетом.

5. Використовував Інтернет як спосіб уникнення проблем або поліпшення настрою.

6. Брехав членам сім'ї або друзям, що вказує на надмірне захоплення Інтернетом.

7. Ризикував втратити значущі відносини, роботу, можливість отримання освіти через Інтернет.

8. Продовжував повертатися до Інтернету навіть після витрати величезної суми грошей.

9. Спостерігався «синдром відміни» без використання Інтернету.

10. Залишався в мережі довше, ніж мав намір.

Орієнтовний перелік питань підготовки до заліку:

1. Загальна характеристика девіантної, деліквентної та адиктивної поведінки.
2. Поняття про поведінкову норму і патологію.
3. Девіантна поведінка та соціальні норми та механізми їх регулювання.
4. Детермінація девіантної поведінки.
5. Психологічні концепції та теорії, які вивчають девіантну поведінку.
6. Поняття адикції та адиктивної поведінки.
7. Формування адиктивної поведінки.
8. Основні причини адиктивної поведінки. Особистісні складові схильності до адиктивної поведінки.
9. Фактори розвитку адиктивної поведінки.
10. Гендерні та вікові особливості девіантної та адиктивної поведінки.
11. Психологічна характеристика адикта.
12. Характеристика поняття «залежна сім'я».
13. Прояв адиктивної поведінки залежно від типу акцентуації характеру.
14. Етапи становлення адиктивної поведінки.
15. Класифікації залежної поведінки, типологія адикцій.
16. Загальна характеристика хімічних адикцій (тютюнопаління; токсикоманія; наркозалежність; алкогольна залежність; лікарська залежність).
17. Визначення понять: «вживання», «зловживання», «залежність».
18. Психологічні аспекти алкогольної залежності. Особливості алкогольного сп'яніння.
19. Алкоголізм у дітей та підлітків.
20. Алкоголізм подружніх пар.
21. Характеристика терміну «хронічний алкоголізм».
22. Етіологія та патогенез алкогольної залежності.
23. Класифікації алкогольної залежності. Стадії хвороби.
24. Соматоневрологічні та психічні розлади при зловживанні алкоголем.
25. Поняття абстинентного синдрому.
26. Визначення понять: «психоактивна речовина», «наркотична речовина».
27. Проблема зловживання психоактивними речовинами (ПАР). Рання діагностика, клініка.
28. Психологічні аспекти наркотичної залежності.
29. Психологічні теорії наркоманії.
30. Чинники виникнення наркоманії.
31. Види залежності при наркоманії.
32. Типологія наркоманів.
33. Ознаки наркотичного сп'яніння.

34. Соціально-психологічні особливості осіб, що вживають ПАР.
35. Соматоневрологічні та психічні розлади при вживанні ПАР. Зміни у психічній діяльності особистості.
36. Психологічні аспекти токсикоманії.
37. Типологія токсикоманів.
38. Признаки токсикоманії. Наслідки токсикоманії
39. Ознаки інтоксикації різноманітними токсикоманічними речовинами.
40. Психологічні аспекти виникнення залежності тютюнопаління.
41. Психологічні аспекти виникнення лікарської залежності. Фази лікарської залежності. Види залежності від лікарських препаратів.
42. Загальна характеристика біохімічних адикцій (анорексія; булемія; залежність від дієт; адикція до шоколаду (chocolate addiction); переїдання; голодування; роздільне харчування.
43. Харчові адикції та розлади харчової поведінки.
44. Критерії харчової залежності.
45. Нервова булемія, нервова анорексія.
46. Механізми впливу харчових речовин на формування залежності (цукор, чай, кава тощо).
47. Особистісні риси залежних від їжі.
48. Харчова залежність та механізми стресу.
49. Залежність від дієт.
50. Компульсивне переїдання. Причини виникнення компульсивного переїдання.
51. Формування залежності переїдання
52. Міфи щодо компульсивного переїдання
53. Голодування як залежність Класифікація голодування
54. Залежність від шоколаду.
55. Роздільне харчування як залежність.
56. Методи та методики діагностики хімічних залежностей.
57. Методи та методики діагностики біохімічних залежностей.
58. Медико-психолого-соціальні аспекти лікувально-реабілітаційної допомоги залежним.
59. Необхідні умови ефективного функціонування реабілітаційної програми.
60. Мультидисциплінарність (бригадність) соціо-реабілітаційної роботи із залежними.
61. Ключові питання профілактики і лікування алкогольної залежності.
62. Ключові питання профілактики та лікування тютюнопаління.
63. Основні принципи організації медико-соціальної реабілітації наркологічних хворих.
64. Особливості формування та перебігу залежності у жінок та їх терапія.

65. Поняття терапії залежностей, її складові. Мета і завдання психотерапевтичних впливів при залежності.
66. Групова психотерапія в комплексній терапії залежних станів.
67. Сугестивні методи психотерапії (гіпнотерапія, емоційно-стресова терапія, «кодування», аутогенна релаксація) у комплексній терапії залежних станів.
68. Сімейна психотерапія залежних станів.
69. Замісні програми в подоланні хімічної залежності.
70. Загальна характеристика нехімічних адикцій.
71. Класифікації та типології нехімічних адикцій.
72. Комп'ютерна та Інтернет-залежність.
73. Гемблінг.
74. Адикції відносин. Сексуальні та еротичні адикції.
75. Адикції уникнення, адикції спіазалежності.
76. Фанатизм як адикція.
77. Професійні адикції.
78. Адикція покупок, ніоманія (шопінг), адикція до витрачання грошей.
79. Спортивні адикції.
80. «Технологічні» адикції, телеадикції.
81. Залежність від ризику і «екстремальних» розваг.
82. Синдром Тоада (залежність від «веселого» автоводіння).
83. Body Modification як залежність.
84. Адикції «духовного пошуку» (залученість в секту), релігійні адикції. Залежність від деструктивних культів.
85. Стан «перманентної війни» як адикція.
86. Зверхцінні захоплення: адикція до грошей, адикція до влади.
87. Комунікаційні адикції, болтологізм.
88. Соціально-прийнятливі форми нехімічних залежностей.
89. Методи та методики діагностики нехімічних залежностей.
90. Ключові питання профілактики та корекції нехімічних адикцій.

Рекомендована література

1. Аймедов К. В. Клинико-психологические аспекты коморбидных расстройств адиктивного спектра / К. В. Аймедов, Ю. П. Жогно // Таврический журнал психиатрии. – 2008. – V.12, № 1 (42). – С. 4–8.
2. Аймедов К. В. Клинические аспекты современной адиктологии (литературный обзор) / К. В. Аймедов // Вісник психіатрії та психофармакотерапії. – 2007. – № 1 (11). – С. 136–145.
3. Березин С. В. Психология ранней наркомании / С. В. Березин, К. И. Лисецкий. – Самара : Самарский гос. ун-т, 2000. – 64 с.
4. Березин С. Классификация наркотиков и типы зависимости / С. Березин, К. Лисецкий // ОБЖ. – 2004. – № 1. – С. 22–28.
5. 13. Березин С.В. Психология наркотической зависимости и созависимости : монография / Березин С.В., Лисецкий К.С., Назаров Є.Н. – М. : МПА, 2001. – 213 с.
6. Бобров А. Е. Поведенческие зависимости и психическая диссоциация / А. Е. Бобров // Взаимодействие науки и практики в современной психиатрии: Материалы Российской конференции (9-11 октября 2007 г., г. Москва). – М., 2007. – С. 36.
7. Братусь Б. В., Сидоров П. И. Психология, клиника и профилактика раннего алкоголизма. – М. : Медицина, 1984. – 144 с.
8. Бугайова Н.М. Психологічні закономірності розвитку адикцій в онтогенезі / Н. М. Бугайова // Проблеми загальної та педагогічної психології, т. XII, ч.4. С. 48 – 56.
9. Бугаева Н.М. Глобальные риски использования современных телекоммуникационных технологий / Н.М. Бугаева //Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / За ред. С.Д. Максименка, М.Л. Смольсон.– К. : Міленіум, 2007.– Т.8, вип. 3.
10. Бугайова Н.М. Інтернет-адикція як форма залежної поведінки. / Н.М. Бугаева // Теорія та методика навчання математики, фізики, інформатики. – Кривий Ріг, «НМетАУ», 2006. – Т.3, вип. VI.
11. Бугайова Н.М. Психологічні проблеми інтернет-адикції в умовах використання телекомунікаційних технологій. / Н.М. Бугаева // Методичний посібник. – К. : Узд-во АПН України, 2008.
12. Бутовский А. Ю. Наркомания : от мифов к реальности / А. Ю. Бутовский, Ю. А. Бутовская. – М. : Директ-Медиа, 2013. – 103 с.
13. Буянов М.И. Размышления о наркомании / М.И. Буянов. – М. : Просвещение, 1990. – 80 с.
14. Бухановский А. О. Зависимое поведение: клиника, динамика, систематика, лечение, профилактика: Пособие для врачей / А. О. Бухановский. – Ростов-на-Дону, 2002. – 60 с.
15. Великанова Л. П. Наркология : учеб. пособие для вузов / Л.П. Великанова, О.В. Каверина, Р.В. Бисалиев. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 384 с.

16. Вермесер Л. Компульсивность и конфликт: различие между описанием и объяснением при лечении адиктивного поведения / Л. Вермесер / Психология и лечение зависимого поведения / Под ред. С. Даулинга. – М. Независимая фирма «Класс», 2000. – 240 с.
17. Вірна Ж. П. Основи професійної орієнтації : навч. посіб. / Ж. П. Вірна. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2003 – 156 с.
18. Вірна Ж. П. Професійні адикції особистості сучасного студента /Жанна Петрівна Вірна // Роль та місце психолого-педагогічної підготовки в професійному розвитку та становленні особистості сучасного фахівця в умовах євроінтеграції : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Хмельницький, 19–20 квітня 2012 р.) / [ред. колегія : д. мед. н., проф. О. А. Каденко (голов. ред.), к. психол. н., доц. О. В. Кулешова, к. психол. н., доц. Л. О. Подкоритова та ін.] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Хмельницький нац. ун-т, Каф. практ. психол. та педагог. – Хмельницький : ХНУ, 2012. С. 15 – 17.
19. Войскунский А.Г. Психологические исследования феномена Интернет-аддикции. Режим доступа: <http://psynet.carfax.ru/texts/voysk4.htm>
20. Л. М. Вольнова Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. – Ч. II. Практична частина. – 2-ге вид., перероб і доповн. – К., 2016. – 193 с.
21. Габиани А. А. На краю пропасти : наркомания и наркоманы / Габиани А.А. – М. : Мысль, 1990. – 220 с.
22. Гавенко В. Л. Психіатрія і наркологія / В.Л.Гавенко, Г.О. Самардакова, М.Э. Бачериков. — К. : Здоров'я, 1993. – 192 с.
23. Гишинский Я.И. Социология девиантного (отклоняющегося) поведения : учебное пособие / Я.И. Гишинский, В.С. Афанасьев. – СПб : СПбФ РАН, 1993.
24. Гоголева А.В. Адиктивное поведение и его профилактика / А.В. Гоголева. – 2-е изд., стер. – М. : Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. – 240 с.
25. Горбовец А. Так жить нельзя. Что заставляет пить, курить и «расслабляться»? / А. Горбовец // ОБЖ . – 2005. – № 11. – С. 16–21.
26. Давыдова О.А. Девиантное поведение и основные причины его проявления / О.А. Давыдова // Студенчество и наркомания: пути решения проблемы. – Екатеринбург, 2000. – С.60–62.
27. Даренский И. Д. Адиктивный цикл / И. Д. Даренский. – М. : Логос, 2008. – 256 с.
28. Депрессивные расстройства / И.И. Кутько, В.А. Стефановский, В.И. Букреев, Л.Ф. Шестопалова — К.: Здоров'я, 1992. – 152 с.
29. Егоров А. Ю. Нехимические (поведенческие) аддикции (обзор) / А. Ю. Егоров // Аддиктология. – 2005. – № 1. – С. 65–77.
30. Елшанский С. П. Квалификация нехимических зависимостей / С. П. Елшанский // Материалы Российской конференции «Современные принципы

терапии и реабилитации психических больных» (Москва, 11-13 октября 2006 г.). – Москва, 2006. – С. 298.

31. Еникеева Д.Д. Как и почему пьют бизнесмены, политики и «новые русские» / Д.Д. Еникеева. – Донецк, 1997. – 400 с.

32. Еникеева Д.Д. Книга для пьющего человека. / Д.Д. Еникеева. Донецк, 1998. – 189 с.

33. Еникеева Д.Д. Сексуальная жизнь в норме и патологии : В 2 кн. / Д. Д. Еникеева, Кн. 2. - Донецк : Сталкер, 1997. – 395 с.

34. Еникеева Д. Д. Как предупредить алкоголизм и наркоманию у подростков : учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений / Д. Д. Еникеева. – М. : Академия, 1999. – 144 с.

35. Еременко Н.И. Профилактика вредных привычек / Н.И. Еременко. – М. : Панорама, 2006. – 48 с.

36. Ерышев О. Ф. Жизнь без наркотиков / О.Ф. Ерышев. – М. : Астрель, АСТ, 2005. – 158 с.

37. Завьялов В.Ю. Психологические аспекты формирования алкогольной зависимости./ В.Ю. Завьялов. – Новосибирск, 1998. – С. 164–183.

38. Івкова Т. В. Особливості мотивації професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ з різним рівнем ургентної адикції / Тетяна вікторівна Івкова // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України Матеріали науково-практичної конференції (Харків, 24 травня 2013 р.). С. 39 – 41.

39. Ильин Е. П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень / Е. П. Ильин – СПб. : Питер, 2011. – 224 с.

40. Исмуков Н. Н. Без наркотиков : программа предупреждения и преодоления наркотической и алкогольной зависимости / Н. Н. Исмуков ; ред. Н. Баринаова. – Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 384 с. : ил.

41. Карамушка Л. М., Бондарчук О. І., Грубі Т. В. Діагностика перфекціонізму та трудоголізму особистості: психологічний практикум / Л. М. Карамушка, О. І. Бондарчук, Т. В. Грубі. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2018. – 64 с.

42. Ковалев С.В. Семь шагов от пропасти. НЛП-терапия наркотических зависимостей. / С.В. Ковалев. М.-Воронеж, 2001. – 256 с.

43. Козлова И.Н. Трудоголизм как форма зависимого поведения: проблематика исследований / И.Н. Козлова // Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Серия: Общественные науки. 2006. № 26. С. 95-96.

44. Колесов Д. В. Не допустить беды : о сущности и профилактике наркомании и токсикомании / Д.В. Колесов. – М. : Педагогика, 1988. – 160 с.

45. Комиссаров Б.Г. SOS : наркомания / Б. Г. Комиссаров, А. А. Фоменко. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – 320 с.

46. Коробкина З.В. Профилактика наркотической зависимости у детей и молодежи / З.В. Коробкина, В.А. Попова. – К. : Академия, 2002. – 192с.

47. Коробкина З. В. У опасной черты : о борьбе с алкоголизмом, наркоманией, курением / З.В. Коробкина. – М. : Мысль, 1991. – 218 с.
48. Короленко Ц.П., Дмитриева Н.В. Социодинамическая психиатрия. // Ц.П. Короленко, Н.В. Дмитриева. – М., Академический Проект, Екатеринбург, «Деловая книга», 2000.
49. Короленко Ц. П. Психосоциальная аддиктология / Ц.П. Короленко, Н.В. Дмитриева. – Новосибирск, 2001. – 251 с.
50. Короленко У. П. Семь путей к катастрофе / У.П.Короленко, Т.Л. Донских. – Новосибирск : Наука. Сиб. от-ние, 1990. – 224с.
51. Короленко И.П., Завьялов В.Ю. Личность и алкоголь. / И.П. Короленко, В.Ю. Завьялов. – Новосибирск, 1987. – 170 с.
52. Котляров А.В. Другие наркотики или Homo Addictus: Человек зависимый. / А.В. Котляров. – М. : «Психотерапия», 2006.
- Кошова І. В., Кресан О. Д. Психологія девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.
53. Ключников С.Ю. Пьянство: программа спасения. / С.Ю. Ключников. – СПб., 2002.
54. Кукк В. Трудоголизм:труд-наркотик и тирания долга // www.medlinks.ru
55. Кун С. Как уберечь детей от наркотиков и алкоголя / С. Кун, С. Шварцвальдер, У. Уилсон ; пер. с англ. А.П. Пономаревой. - М. : Рипол Классик, 2004. – 190 с.
56. Лисецкий К. С. Психология и профилактика наркотической зависимости / К.С. Лисецкий, Е.В.Литягина. – Самара : Изд. Дом БАХРАМ-М, 2008. – 224 с.
57. Максименко С.Д., Коваль І.А., Максименко К.С., Папуча М.В. Медична психологія / За редакцією академіка С.Д. Максименка.– Вінниця : «Нові Книга», 2008.
58. Максименко С. Д. Актуальні питання профілактики наркоманії / С. Д. Максименко // Практ. психологія та соц. робота. – 2004. – № 10. – С. 1– 4.
59. Максимова Н. Ю. Психологическая профилактика алкоголизма и наркомании несовершеннолетних: учеб. пособие / Н. Ю. Максимова. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – 384 с.
60. Менделевич В.Д. Заместительная терапия наркозависимости : перспективы и реальность. / В.Д. Менделевич. – Казань: «Новый век», 2003. – 51 с.
61. Менделевич В.Д. Наркозависимость и коморбидные расстройства поведения (психологический и психопатологический аспект). / В.Д. Менделевич. – М. : «МЕДпресс-информ», 2003. – 328 с.
62. Миронов Е. М. Прощайте, наркотики! / Е.М. Миронов. – СПб. : Питер, 2001. – 192 с.
63. Микадзе Ю.В. Нейропсихология детского возраста. / Ю.В. Микадзе. – СПб. : «Питер», 2008. – 288 с.

64. Москаленко В. Д. Созависимость : характеристики и практика преодоления : лекции по наркологии / под ред. Н. Н. Иванца. – 2-е изд., перераб. и расш. – М. : Нолидж, 2000. – 405 с.
65. Москаленко В.Д. Зависимость – семейная болезнь. / В.Д. Москаленко. М., 2002. – 129 с.
66. Наркомании, токсикомании и их лечение : методические рекомендации / А. Г. Гофман, В. В. Бориневич, Д. А. Черняковский и др. – М., 1979. – 13 с.
67. Наркомания : избавление от зависимости, лечение, профилактика / сост. В. И. Петров. – Минск : Современный литератор, 1999. – 320 с.
68. Наркомания и общество: пути решения проблемы : сборник материалов к межрегиональной научно-практической конференции / под общ. ред. В.Д.Менделевича. – Казань : «Дис», 2003.
69. Психология профессионального здоровья : уч. пособ. // под ред. проф. Г. С. Никифорова. – СПб. : Речь, 2006. – 480 с.
70. Психология и лечение зависимого поведения / Под ред. С. Даулинга / Пер. с англ. Р.Р. Муртазина. – М. : Независимая фирма «Класс», 2007.
71. Пушкар В.А. Психологія адиктивної поведінки: Методичні рекомендації до курсу «Психологія адиктивної поведінки» для студентів IV курсу спеціальності «Психологія». – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, 2010. –84 с.
- Старшенбаум Г.В. Аддиктология: психология и психотерапия зависимостей. – М., изд. «Когито-Центр», 2005.
72. Учебно-методические рекомендации для профилактики и лечения пациентов, имеющих избыточную массу тела. Под ред. В.П. Куликовым и др. Барнаул, 1989.
73. Чулков О. М. Типові види залежної поведінки. Клініка, діагностика, лікування : навчально-методичний посібник до курсу за вибором «Основи адиктології» для студентів I та II медичного факультетів, спеціальність «Лікувальна справа», «Педіатрія / О. М. Чулков, А. З. Григорян, К. А. Сінча. – Запоріжжя : [ЗДМУ], 2017. - 131 с.
74. Шибко Е. Л. Особенности внешних и внутренних механизмов психологических защит лиц с ургентной зависимостью / Шибко Е. Л. // Сборник научных статей по материалам Международного научно-образовательного форума «Европа-2002». – Минск, 2003. – С. 481–485.
75. Шибко О.Л. Особенности внешних и внутренних механизмов психологических защит лиц с ургентной зависимостью // "Европа-2002": сборник научных статей по материалам Международного научно-образовательного форума, Минск, 4 июня 2002 г. / Европ. гуманит. ун-т.; сост. С.Д.Курочкина. – Минск, 2003. – С. 481-485.
76. Шибко О.Л. Особенности механизмов психологических защит у студентов с ургентной зависимостью // Адаптация к профессиональной деятельности как психолого-педагогическая проблема: методологические основания, пути и способы решения: материалы II Межд. науч-практ. конф.,

Барановичи, 23-24 апреля 2003 г.: в 3 ч. / Баран. гос. высш. пед. колледж; редкол.: Л.Ф. Мирзоянова (гл. ред.) [и др.]. – Барановичи, 2003. – Ч. I. – С. 105-108.

77. Шибко О.Л. Проблема диагностики ургентной зависимости // Психология XXI века: материалы межд. науч.-практ. конф. студентов и аспирантов, Санкт-Петербург, 24-26 апреля 2003 г. / Под ред. В.Б. Чеснокова. – СПб.: Изд-во С-Петербур. ун-та, 2003. – С. 331-335.

78. Шпаков А. О. Алкоголизм. Наркомания. Токсикомания. Курение. Природные и бытовые яды : справ. для родителей и детей / А. О. Шпаков. – СПб. : Зенит, 2000. – 368 с.

79. Шпаков А. О. Иллюзия рая : Наркотики. Психоделики. Яды. Аллергены : семейный словарь-справ. / А.О. Шпаков. – СПб. : Зенит, 1999. – 368 с.: ил.

80. Шорохова О.Е. Жизненные ловушки зависимости и созависимости. / Щ.Е. Шорохова. – СПб., 2002. – 136.

ПСИХОЛОГІЯ ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ

**(методичні рекомендації до проведення практичних та лабораторних
занять)**

Укладач
Алла Богданівна Мудрик

Формат 60x84 1/16. Обсяг 2,73 друк.арк., 1,63 обл.-вид.арк. Тираж 100 пр.
Зам. 1239. Видавець і виготовлювач – ПП Іванюк В.П.,
м. Луцьк вул. Винниченка, 65